

"Ενημέρωσις ἐπὶ τῆς πορείας τοῦ θέματος τῶν ταυτοτήτων.

Συμπεράσματα, ἀποτελέσματα καὶ προτάσεις"

τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Ναυπάκτου καὶ Ἀγ. Βλασίου

κ. ΙΕΡΟΘΕΟΥ

Ἔχω τὴν τιμὴ γιὰ τρίτη φορὰ, μὲ πρόταση τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Χριστοδούλου καὶ ἀπόφαση τῆς Διαρκoῦς Ἱεράς Συνόδου, νὰ παρουσιάζομαι ἐνώπιόν σας γιὰ νὰ ἀναπτύξω ἕνα θέμα, τὸ ὁποῖο ἔχει σχέση μὲ τὶς ταυτότητες τῶν Ἑλλήνων Πολιτῶν.

Ἡ πρώτη εἰσήγησή μου στὴν Ἱεραρχία ἔγινε τὴν 6η Ἰουνίου 2000 μὲ θέμα: "Ἱστορικὴ ἐξέλιξις τοῦ θέματος τῆς ἀναγραφῆς τοῦ θρησκευοματος εἰς τὰ Δελτία τῶν Ἀστυνομικῶν Ταυτοτήτων τῶν Ἑλλήνων Πολιτῶν". Καὶ βέβαια ἡ εἰσήγησις αὐτὴ ἔγινε μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ Προέδρου τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὴν παρακολούθησι τοῦ προβλήματος τῆς ἐκδόσεως νέου τύπου ταυτοτήτων "τῆς προαιρετικῆς ἢ ὑποχρεωτικῆς ἀναγραφῆς τοῦ θρησκευοματος εἰς αὐτάς, ὡς καὶ ἄλλων συναφῶν ζητημάτων, ἢ ὁποῖα συγκροτήθηκε μὲ τὴν ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 321/22-1-1999 ἀπόφαση τῆς Ἱεράς Συνόδου.

Ἡ δευτέρη εἰσήγησή μου ἔγινε στὴν Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τὴν 11η Ὀκτωβρίου 2000 μὲ θέμα "Ενημέρωσις ἐπὶ τῆς πορείας τοῦ θέματος τῶν Ταυτοτήτων", μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ Προέδρου τῶν δύο Εἰδικῶν Ἐπιτροπῶν, ἥτοι τῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὴν Συλλογὴ Ὑπογραφῶν Ἑλλήνων Πολιτῶν, πού συγκροτήθηκε μὲ τὸ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 3082/3-7-2000 ἔγγραφο τῆς Ἱεράς Συνόδου καὶ τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐλέγχου καὶ Διαφάνειας γιὰ τὴν Συλλογὴ τῶν Ὑπογραφῶν, ἢ ὁποῖα συγκροτήθηκε μὲ τὴν ἀπόφαση τῆς Ἱεράς Συνόδου τῆς 31ης Αὐγούστου 2000.

Καὶ σήμερα θὰ προσπαθῆσω νὰ ἀναλύσω, ὅσο τὸ δυνατόν συντομότερα, τὸ θέμα πού μοῦ ἀνέθεσε ἡ ΔΙΣ μὲ τίτλο "Ενημέρωσις ἐπὶ τῆς πορείας τοῦ θέματος τῶν ταυτοτήτων. Συμπεράσματα, ἀποτελέσματα καὶ προτάσεις", ἀκριβῶς ἐπειδὴ ὡς Πρόεδρος τῶν τριῶν προηγουμένων Ἐπιτροπῶν, παρακολούθησα τὴν ὅλη ἐξέλιξη τόσο τῆς ἐκδόσεως τοῦ νέου τύπου ταυτοτήτων, ὅσο καὶ τῆς συλλογῆς ὑπογραφῶν τῶν Ἑλλήνων Πολιτῶν.

Βέβαια, ἡ θέση μου δέν εἶναι εὐχάριστη, ὅταν ἀσχολοῦμαι συνεχῶς μὲ τὸ θέμα αὐτό, δεδομένου ὅτι πιστεύω πῶς ὑπάρχουν πολλὰ ἄλλα σοβαρότερα θεολογικά καὶ ἐκκλησιολογικά θέματα, τὰ ὁποῖα μπορεῖ νὰ ἀπασχολήσουν τὴν Ἐκκλησία. Ὅμως θὰ προσπαθῆσω μὲ τὴν δική σας κατανόησι καὶ νὰ νᾶς ἐνημερώσω, κατὰ τὸ δυνατόν ὑπεύθυνα, πάνω στό θέμα αὐτό, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸ ἐντάξω στὴν ὅλη προβληματικὴ τοῦ ζητήματος.

Στὴν συνέχεια θὰ ἐντοπίσω ἕξι συγκεκριμένα σημεῖα:

1. Τὰ πεπραγμένα τῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὴν συλλογὴ τῶν ὑπογραφῶν
2. Ἡ ἀξιολόγησις τῆς προσπάθειας γιὰ τὴν συλλογὴ τῶν ὑπογραφῶν
3. Ἀνακοίνωσι τῶν ἀποτελεσμάτων
4. Συμπερασματικὲς ἐκτιμήσεις
5. Προτάσεις
6. Ἀντιμετώπισι τῶν μελλοντικῶν προκλήσεων

Θὰ προσπαθῆσω μὲ κάθε δυνατὴ συντομία νὰ σᾶς ἐνημερώσω γιὰ τὴν ὅλη ἐξέλιξη τοῦ θέματος καὶ νὰ ἐκθέσω τὶς ἀπόψεις μου πάνω στὰ συγκεκριμένα αὐτὰ σημεῖα.

1. Τὰ πεπραγμένα τῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὴν συλλογὴ τῶν ὑπογραφῶν

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ συλλογὴ τῶν ὑπογραφῶν ἦταν ἀποτέλεσμα τῶν ἀποφάσεων τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ὄχι ἀπλῶς τῆς Διαρκoῦς Ἱεράς Συνόδου.

Κατὰ τὴν Ἱεραρχία τῆς 6ης Ἰουνίου 2000 ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ἀλεξανδρουπόλεως κ. Ἄνθιμος μεταξὺ τῶν προτάσεων πού ὑπέβαλε στό Σῶμα τῆς Ἱεραρχίας ἦταν καὶ συλλογὴ ὑπογραφῶν τῶν Ἑλλήνων Πολιτῶν γιὰ τὴν ἀναγραφὴ τοῦ θρησκευοματος στὶς ταυτότητες. Βέβαια δέν συζητήθηκαν ὅλες οἱ προτάσεις τοῦ Σεβασμιωτάτου,

παρά μόνον ή πρόταση τής συναντήσεως τής Έπιτροπής τής Ίεραρχίας μέ τόν Πρωθυπουργό τής Χώρας. Ύστερα από τήν άρνηση του Πρωθυπουργού για συνάντηση, ή Ίεραρχία κατέληξε στην πραγματοποίηση των δύο "λαοσυνάξεων", χωρίς βέβαια νά απορριφθούν οι άλλες προτάσεις του Σεβ. Μητροπολίτου Αλεξανδρουπόλεως.

Κατά τήν "λαοσύναξη" των Αθηνών ό Μακαριώτατος Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ. Χριστόδουλος ανακοίνωσε ότι ή Ίερά Σύνοδος θά αποφασίση τήν συλλογή ύπογραφών, πράγμα τό όποιο τελικά αποφασίσθηκε από τή Διαρκή Ίερά Σύνοδο και, βεβαίως, ή συλλογή των ύπογραφών άρχισε τήν 14η Σεπτεμβρίου του 2000.

Όμως κατά τήν Ίεραρχία του Οκτωβρίου 2000 έτέθη έπισημως από τόν Μακαριώτατο Αρχιεπίσκοπο Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ. Χριστόδουλο τό έρώτημα αν πρέπει νά συνεχίσουμε ή νά σταματήσουμε τήν συλλογή ύπογραφών. Από τους παρόντας Μητροπολίτας μόνον ό Σεβ. Μητροπολίτης Ίωαννίνων κ. Θεόκλητος ήταν αντίθετος μέ τήν συνέχιση τής προσπάθειας αυτής.

Έπομένως, ή συλλογή των ύπογραφών Έλλήνων Πολιτών για τήν διενέργεια Δημοψηφίσματος ήταν σχεδόν όμόφωνη απόφαση τής Ίεραρχίας τής Έκκλησίας τής Ελλάδος.

Η Έπιτροπή μας συνεδρίασε επανειλημμένως για νά μελετήσει τόσο τόν τρόπο τής συλλογής των ύπογραφών των Έλλήνων πολιτών όσο και τήν έπιλογή του σκοπού για τόν όποιο θά διεξαχθή τό όλο έγχείρημα.

• Συγκεκριμένα: συνεδρίασε κατά τίς ακόλουθες ήμερομηνίες, ήτοι: 5 Ίουλίου 2000, 14 Ίουλίου 2000, 21 Αύγουστου 2000, 1 Σεπτεμβρίου 2000, 28 Σεπτεμβρίου 2000, 3 Νοεμβρίου 2000, 19 Δεκεμβρίου 2000, 26 Ίανουαρίου 2001, 21 Φεβρουαρίου 2001, 13 Μαρτίου 2001, 25 Μαΐου 2001, 20 Ίουνίου 2001 και 21 Ίουνίου 2001.

Βεβαίως, συνήλθε και άλλες τέσσερεις φορές σέ κοινή Συνεδρίαση μέ τήν έπιτροπή έλέγχου και Διαφάνειας που θά αναφέρω πιο κάτω. Συνολικά πραγματοποίησε δεκαεπτά (17) πολώρες έπίσημες Συνεδριάσεις. Έγιναν δέ και πολλές ανεπίσημες.

Έλήφθησαν διάφορες αποφάσεις, όπως εκτίθενται στα ανακοινωθέντα, τά όποια εκδίδονταν μετά τό πέρας κάθε συνεδρίασης και ακολουθοῦσε πάντοτε ενημέρωση Τύπου. Μέ τόν τρόπον αυτόν έγινε πλήρης ενημέρωση του έλληνικού λαού για τό κρίσιμο θέμα τόσο τής αναγραφής του θρησκευματος στα Δελτία Αστυνομικών Ταυτοτήτων όσο και τής αιτήσεως για τήν διενέργεια του Δημοψηφίσματος, ώστε ό έλληνικός λαός νά αποφασίση για τήν αναγραφή ή μή του θρησκευματος στα Δελτία Ταυτοτήτων.

• Η Έπιτροπή μας πρότεινε στην Ίερά Σύνοδο τήν συγκρότηση Ειδικής Έπιτροπής Έλέγχου και Διαφάνειας για τόν έλεγχο και τήν έγκυρότητα του όλου αυτού έγχειρήματος. Η Ειδική αυτή Έπιτροπή αποτελέσθηκε από έγκριτους Νομικούς και ακαδημαϊκούς διδασκάλους, ήτοι: Ανδρέα Δημητρόπουλο, Αν. Καθηγητή Συνταγματικού Δικαίου Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών, Παναγιώτη Δροσίτη, Έπίτιμο Πρόεδρο Διοικητικών Δικαστηρίων, Χρυσάνθη Έμπορίδου, Έπίτιμο Πρόεδρο Έφετών, Ηλία Νικολόπουλο, Καθηγητή Συνταγματικού Δικαίου Παντείου Πανεπιστημίου, Διονύσιο Πελέκη, Δικηγόρο παρ' Αρείω Πάγω, Ανδρομάχη Σκαλτσά, Έπ. Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου, Κωνσταντίνο Τράκα, πρ. Πρόεδρο του Έλεγκτικού Συνεδρίου, Σπυρίδωνα Τρωϊάνο, Καθηγητή Πανεπιστημίου, Αδαμάντιο Φαρμάκη, Έπίτιμο Σύμβουλο Έπικρατείας.

Τής Έπιτροπής αυτής προήδρευε ό όμιλών και συμμετείχαν όλα τά μέλη τής Ειδικής Συνοδικής Έπιτροπής για τήν συλλογή των ύπογραφών.

• Οι δύο αυτές Έπιτροπές, ήτοι ή Ειδική Συνοδική Έπιτροπή για τήν συλλογή των ύπογραφών και ή Έπιτροπή Έλέγχου και Διαφάνειας συνεδρίασαν επανειλημμένως από κοινού τήν 31η Αύγουστου 2000, τήν 18η Δεκεμβρίου 2000, τήν 27η Μαρτίου 2001, μάλιστα δέ τήν 27η Μαρτίου 2001 ή Συνεδρίαση έγινε υπό τήν προεδρία του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών και Πάσης Ελλάδος κ. Χριστοδούλου, και καθόρισαν τόν τρόπο τής συλλογής και έλέγχου των ύπογραφών. Στίς Συνεδριάσεις αυτές αποφασίσθηκε ή συλλογή των ύπογραφών νά γίνη μέ τήν ευθύνη των κατά τόπους Σεβασμιωτάτων Μητροπολιτών τής Έκκλησίας τής Ελλάδος και μέ τήν βοήθεια ειδικών Έπιτροπών Έλέγχου και Διαφάνειας που συγκροτήθηκαν στίς Ίερές Μητροπόλεις.

• Πέραν τούτου για τήν έπιτυχία του όλου έγχειρήματος πραγματοποιήθηκαν δύο Συσκέψεις μεταξύ των ύπευθύνων των Ίερών Μητροπόλεων, ήτοι ή πρώτη τήν 1η Σεπτεμβρίου 2000 και ή δεύτερη τήν 8η Ίανουαρίου

2001 και δόθηκαν ειδικές εντολές και κατευθύνσεις για την επιτυχία του όλου έργου. Στις συνάξεις αυτές εκτός των ειδικών εντολών, πρακτικής σημασίας, αναπτύχθηκε ή όλη θεωρητική ύποδομή της πρωτοβουλίας αυτής της Εκκλησίας της Ελλάδος.

- Η Επιτροπή μας απέστειλε δύο βασικά έγγραφα στην Ιερά Σύνοδο, τό πρώτο την 18η Ιουλίου 2000 και επρότεινε την αλλαγή του σκοπού της συλλογής των υπογραφών, πού έγινε αποδεκτή, και τό δεύτερο την 27η Φεβρουαρίου 2001 και επρότεινε νά γίνη όπωσδήποτε έλεγχος των αριθμών των ταυτοτήτων πού κατεγράφησαν στά έντυπα από ηλεκτρονικούς υπολογιστάς και έγινε αποδεκτό.
- Η Επιτροπή μας επρότεινε στην Αγία και Ιερά Σύνοδο την αποστολή δύο Έγκυκλίων προς τό Χριστεπώνυμο πλήρωμα της Εκκλησίας της Ελλάδος για τό θέμα αυτό, και βεβαίως συνέταξε δύο κείμενα τά όποια απέτέλεσαν τίς ύπ' αριθμ. 2698 (αριθ. Πρωτ. 3782/31-8-2000) και 2711 (αριθμ. Πρωτ. 763/22-2-2001) Έγκυκλίους της Ιεράς Συνόδου πού ανεγνώσθησαν στους Ιερούς Ναούς της Εκκλησίας της Ελλάδος.
- Ο Πρόεδρος και τά μέλη της Επιτροπής έδωσαν Συνεντεύξεις και δημοσίευσαν άρθρα στά Μ.Μ.Ε., αναλύοντας την σημασία της συλλογής των υπογραφών για την Εκκλησία και τό Έθνος.
- Ως Πρόεδρος της Επιτροπής εισηγήθηκα στην Ιεραρχία του Οκτωβρίου 2000 τό θέμα: "Ενημέρωσις επί της πορείας του θέματος των ταυτοτήτων" και εξέδωσα ένα ολόκληρο βιβλίο 289 σελίδων μέ τίτλο: "Ταυτότητα και Ταυτότητες", στό όποιο συμπεριέλαβα όλα τά κείμενα πού έγραψα για τό θέμα των ταυτοτήτων.
- Η Επιτροπή μας από την αρχή είχε βασικά δύο σκοπούς, ό ένας νά διοργανώση μέ τόν κατά τό δυνατόν καλύτερο τρόπο όλην αυτή την προσπάθεια, και τό έκανε χρησιμοποιώντας τόν διαρθρωμένο εκκλησιαστικό όργανισμό, και ό δεύτερος νά ενημερώση τόν λαό μέσα από τά Μέσα Μαζικής Έπικοινωνίας, απαντώντας συγχρόνως στις αντίθετες απόψεις.

Στις ανακοινώσεις πού έγιναν εκ μέρους μου, κατά την 28η Αυγούστου 2001, ανέφερα συνοπτικά τό ποιές απαντήσεις δώσαμε sé διάφορα τεθέντα ερωτήματα, σχετικά μέ την συλλογή υπογραφών, γι' αυτό και δέν θεωρώ καλό νά επανέλθω τώρα στό θέμα αυτό.

- Προτείναμε στην Ιερά Σύνοδο τό περιεχόμενο του Υπομνήματος πού θά διδόταν στην πολιτειακή και πολιτική ήγεσία της Χώρας μας και βέβαια ή Ιερά Σύνοδος απεφάσισε σχετικώς.
- Τελικά ή Επιτροπή μας, μαζί μέ την Επιτροπή Έλέγχου και Διαφάνειας είχε την ευθύνη της διαδικασίας της συλλογής υπογραφών και της έγκυρότητας της όλης προσπάθειας. Η καταγραφή των στοιχείων των έντύπων μέ ηλεκτρονικούς υπολογιστάς έγινε μέ ευθύνη των Επιτροπών μας.

Μετά τό πέρας της προσπάθειας αυτής ή Διαρκής Ιερά Σύνοδος μου απέστειλε, όπως τό έκανε και για τά άλλα μέλη, τό ύπ' αριθμ. Πρωτ. 3163/4-9-2001 έγγραφό της, του όποιου τό περιεχόμενο έχει ως ακολούθως:

"Πρός τόν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην

Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου κ. Ιερόθεον

Πρόεδρον της Ειδικής Συνοδικής Επιτροπής Διαδικασίας διά την συλλογήν υπογραφών των Έλλήνων Πολιτών

Εις Ναύπακτον

Σεβασμιώτατε εν Χριστώ αδελφέ,

Η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος, εν τη Συνεδρία Αυτής της 28ης παρελθόντος μηνός Αυγούστου έ.έ., απεφάσισεν όπως εκφράση τας όλοθύμους Αυτής ευχαριστίας προς την υμετέραν Σεβασμιότητα, διά πάνθ' όσα έμόγησεν επί εν και πλέον έτος υπό την ιδιότητα του Προέδρου της Επιτροπής Διαδικασίας διά την συλλογήν υπογραφών των Έλλήνων Πολιτών προς διενέργειαν Δημοψηφίσματος διά την προαιρετικήν ή μη αναγραφήν του Θρησκευματος επί των νέου τύπου Δελτίων Αστυνομικών Ταυτοτήτων.

Έν διαθέσει ουσιαστικής προσφορᾶς διά την δόξαν της Εκκλησίας ειργάσθητε άόκνως καθ' άπαν τό διαρρεῦσαν χρονικόν διάστημα, τόσον κατά την διάρκειαν των άλλεπαλλήλων και πολυώρων συσκέψεων της καθ' ύμᾶς

Ἐπιτροπῆς ὅσον καί διά τήν ἐπιμέλειαν, τόν συντονισμόν καί τήν ἐπίλυσιν τῶν ἐκάστοτε ἀνακυπτόντων κρισίμων ζητημάτων.

Ταῦτα δέ πάντα ἐν συνδυασμῷ πρός τήν καθ' ὅλα ἀνελλιπῆ συνέχισιν τῆς θεοφιλοῦς ἀσκήσεως τῶν πολυευθύνων ποιμαντορικῶν ὑμῶν καθηκόντων ἐν τῇ ὑμετέρα Θεοσώτῳ Ἐπαρχίᾳ, καθιστοῦν τήν προσφοράν ἡμῶν ἐξόχως σημαντικὴν καί οὐσιαστικὴν διά τήν ὅλην διοργάνωσιν καί ἐπιτυχή ἔκβασιν τῆς ὡς ἄνω διαδικασίας, ἀνεξαρτήτως τῆς τελικῆς βουλήσεως τῶν κρατούντων.

Ἐπί δέ τούτοις, συγχαίροντες καί αὐθις εὐγνωμόνως διά τούς κόπους εἰς οὓς ὑπεβλήθητε, ἵνα φέρητε εἰς αἴσιον πέρας τήν ὑπό τῆς Ἀγιοπάτης ἡμῶν Ἐκκλησίας ἀνατεθεῖσαν ὑμῖν σπουδαιοτάτην διακονίαν καί κατασπαζόμενοι τήν ὑμετέραν Σεβασμιότητα ἐν Κυρίῳ, διατελοῦμεν μετ' ἀγάπης.

Ὁ Ἀθηνῶν Χριστόδουλος, Πρόεδρος

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀρχιμ. Θεολόγος Ἀποστολίδης".

2. Ἡ ἀξιολόγησις τῆς προσπάθειας γιά τήν συλλογή τῶν ὑπογραφῶν

Ὑπῆρχαν μερικοί πού ὑποστήριζαν, καί ἐνδεχομένως ἐξακολουθοῦν νά ὑποστηρίζουν, ὅτι ἡ Ἱερά Σύνοδος μέ τήν ἀπόφασιν τήν ὁποία ἔλαβε νά συγκεντρώσῃ ὑπογραφές Ἑλλήνων Πολιτῶν γιά τήν διενέργειαν Δημοψηφίσματος, δέν πρόκειται νά ἐπιτύχῃ τίποτα, ἀκριβῶς γιατί εἶναι ἔργο τῆς Κυβερνήσεως νά προτείνῃ στό Κοινοβούλιον τήν διενέργειαν Δημοψηφίσματος καί βεβαίως μέ τίς ὑπάρχουσας συνθήκας δέν πρόκειται ἡ Κυβέρνησις νά προβῇ σέ μιά τέτοια ἐνέργεια. Ἐπομένως ὑποστηρίχθη ἡ ἄποψη ὅτι ἡ ὅλη προσπάθεια ὑπῆρξε μάταια.

Ὅμως κατά τήν γνώμη μου, ἡ συλλογή τῶν ὑπογραφῶν εἶχε καί ἄμεσο καί μακροπρόθεσμο σκοπό, δηλαδή ἀποσκοποῦσε στήν προσπάθειαν ἀλλαγῆς τῆς ἀπόφασιν τῆς Κυβερνήσεως στό θέμα τῆς ἀναγραφῆς τοῦ θρησκευομένου στίς ταυτότητες, ἀλλά ἀπέβλεπε καί στήν ἀποθάρρυνσιν μερικῶν διαφωτιστικῶν κύκλων νά προβοῦν καί σέ ἄλλες ἐνέργειες γιά τήν ἀλλοίωσιν τῆς πολιτιστικῆς παραδόσεως τοῦ τόπου, καθὼς ἐπίσης καί τήν ἀποδυνάμωσιν τῶν θεσμῶν καί τῶν κοινωνιῶν ἀπό τήν Ἑλληνορθόδοξον Παράδοσιν, καί βεβαίως, ἤθελεν διάφορες θεσμικές καί νομικές ἀλλαγές στίς σχέσεις τῆς Πολιτείας μέ τήν "Ἐκκλησίαν".

Ὁ ἄμεσος σκοπός τῆς συλλογῆς τῶν ὑπογραφῶν βρίσκεται σέ μιά κινητικότητα, τήν ὁποία βέβαια ἐξέλιξεν ἡ καθοριστική ἀπόφασίς τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας. Ὅμως ὁ μακροπρόθεσμος σκοπός τῆς ὅλης προσπάθειας πού κατέβαλε ἡ Ἐκκλησία, κατά τήν γνώμη μου, ἔχει ἐπιτευχθῆ.

Αὐτό δέν λέγεται γιά νά μᾶς ἀδρανοποιήσῃ στίς περαιτέρω ἐνέργειές μας, ἀλλά γιά νά ἀποβάλλῃ τήν ἀπαισιόδοξον ἄποψιν ὅτι τελικά ἡ Ἐκκλησία δέν ἐπέτυχε τίποτα μέ τήν προσπάθειαν αὐτήν.

Γιά νά ὑποστηρίξω τήν ἄποψιν ὅτι τελικά ἡ Ἐκκλησία ἐπέτυχε τόν μακροπρόθεσμο σκοπό τῆς, θά ἤθελα νά ὑπογραμμίσω μερικά ἐνδεικτικά σημεῖα.

Πρῶτον. Πρὶν χρόνια, τουλάχιστον δύο, ἀπό τότε πού ὁ Πρωθυπουργός ἀνακοίνωσε στήν Βουλὴν τήν διαγραφήν τοῦ θρησκευομένου ἀπό τίς ταυτότητες, σχεδιαζόταν ἡ ἀλλαγὴ τῶν ταυτοτήτων καί τῶν διαβατηρίων γιά ὅλους τοὺς Ἕλληνας πολίτες. Ὑπάρχουν πάρα πολλά παραδείγματα πάνω στό θέμα αὐτό, ἀλλά θά περιορισθοῦμε σέ λίγα.

Στήν διεύθυνσιν Ἀστικῆς καί Δημοτικῆς Κατάστασης καί μάλιστα στό Τμήμα Διαβατηρίων καί Ταυτοτήτων μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀρμοδιοτήτων πού ἐδόθησαν ἦταν καί ἡ ἐξῆς: "Στήν (ἢ) ἔκδοσιν, ἀκύρωσιν, ἀντικατάστασιν καί στόν τύπον τῶν δελτίων ταυτότητας, στήν (ἢ) καθιέρωσιν Ἑνιαίου Κωδικοῦ Ἀριθμοῦ Μητρώου (ΕΚΑΜ) γιά κάθε Ἕλληνα πολίτη καί στήν (ἢ) ἐφαρμογήν γενικῆς τῆς νομοθεσίας 'περὶ ταυτοτήτων' ".

Ἀπό τίς ἀρχές τοῦ ἔτους 1999 γινόταν λόγος γιά τήν ἠλεκτρονικὴν ταυτότητα ἢ ὁποία ἐφαρμοζόταν γιά ὅλους τοὺς Ἕλληνας πολίτες. Γιά παράδειγμα στό "Βῆμα" (27-4-1999) γραφόταν γιά "τὴν ἀνάγκην μιᾶς ἠλεκτρονικῆς ταυτότητας" πού οἱ εἰδικοί τώρα ἀποκαλοῦν ἠλεκτρονικὴ ὑπογραφή... Ὁ ὑφυπουργός Μεταφορῶν καί Ἐπικοινωνιῶν κ. Ν. Σαλαγιάννης μιλῶντας πρός "τὸ Βῆμα" ἐξήγησε ὅτι ἡ ἠλεκτρονικὴ ὑπογραφή θά εἶναι μιά ἀλυσίδα στοιχείων πού δημιουργοῦνται χρησιμοποιώντας μίαν προσωπικὴν "κλεῖδα", ἕνα εἶδος κωδικοῦ". Στὰ "Νέα" (6-3-1999) γινόταν λόγος γιά "δεύτερη ταυτότητα", δηλαδή γιά μίαν "ἔξυπνη" κάρταν πού μπαίνει στήν ζωὴ

μας έως τό τέλος τού χρόνου καί ότι "ή πρώτη έλληνική πόλη τής όποίας οί δημότες θά κυκλοφοροϋν μέ τήν "έξυπνη" κάρτα στήν τσέπη είναι ή Θεσσαλονίκη". Καί μάλιστα γραφόταν ότι ή "έξυπνη" κάρτα "θά μπορεί νά χρησιμοποιεΐται από τούς κατόχους της σέ πάρα πολλές πτυχές τής καθημερινότητας". Επίσης γραφόταν ότι "ή έξυπνη" κάρτα "θά μπορεί νά χρησιμοποιεΐται από τούς κατόχους της σέ πάρα πολλές πτυχές τής καθημερινότητας". Επίσης γραφόταν ότι "ή έξυπνη" κάρτα θά έμπεριέχει χαρακτηριστικές πληροφορίες για τό πρόσωπο πού τήν κατέχει, όπως είναι ή ομάδα αίματος καί τά στοιχειά τής ταυτότητάς του".

Όμως ή μεγαλύτερη κινητικότητα για τό θέμα τής αλλαγής τών ταυτοτήτων καί τών διαβατηρίων παρατηρήθηκε τίς άρχές τού 2000. Ιδιαίτερος νά υπενθυμίσω τήν εισήγηση τού Καθηγητού κ. Μιχάλη Σταθόπουλου στήν Έπιτροπή θρησκευτικών έλευθεριών τού Υπουργείου Έξωτερικών για τήν απαλειψη τής αναγραφής τού θρησκευματος στίς ταυτότητες, τήν καθιέρωση ύποχρεωτικού πολιτικού γάμου, τήν ανατροπή τών μέχρι σήμερα σχέσεων Έκκλησίας - Πολιτείας, καθώς επίσης καί τήν εισήγηση τού ίδιου Καθηγητού στήν Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων για τήν κατάργηση τού ίσοκύρου θρησκευτικού καί πολιτικού γάμου καί τήν καθιέρωση τού πολιτικού ως ύποχρεωτικού. Νά υπενθυμίσω καί τίς δηλώσεις τού Υπουργού Έξωτερικών κ. Γεωργίου Παπανδρέου σέ συνέντευξή του στήν Ένωση Ανταποκριτών Ξένου Τύπου για τήν απαλειψη τού θρησκευματος από τίς νέες ταυτότητες, καθώς επίσης τήν άποψη του ότι ή αναγραφή τού θρησκευματος συνιστά στοιχείο αντιδημοκρατικότητας.

Σχετικά μέ τό τελευταίο πρέπει νά σημειώσω ότι ό δημοσιογράφος Βίκτωρ Ιλιέζερ έκανε στόν Υπουργό Έξωτερικών τήν έξης ερώτηση:

"Κύριε Υπουργέ, θά ήθελα νά σās ρωτήσω έάν καί πότε πρόκειται ή έλληνική Νομοθεσία νά ευθυγραμμιστεί μέ τήν Ευρωπαϊκή στό θέμα τής ύποχρεωτικής αναγραφής τού θρησκευματος στίς ύπό έκδοσιν ταυτότητες καί άν μου επιτρέπετε, μιά επιπλέον ερώτηση - μάλλον νά σās υπενθυμίσω - για τό πότε θά επισκεφτεί ό Πρόεδρος τής Δημοκρατίας τό κράτος τού Ισραήλ".

Ένα μικρό σχόλιο για τήν ερώτηση.

Κάνει εντύπωση ότι ό δημοσιογράφος συνδέει στενώς τήν αναγραφή τού θρησκευματος στίς ταυτότητες μέ τήν επίσκεψη τού Προέδρου τής Δημοκρατίας στό κράτος τού Ισραήλ. Επίσης, κάνει λόγο για τίς "ύπό έκδοσιν ταυτότητες", πού σημαίνει ότι θά ίσχυαν για όλους τούς Έλληνες, καθώς επίσης ερωτά "πότε πρόκειται ή Έλληνική Νομοθεσία νά ευθυγραμμισθί μέ τήν Ευρωπαϊκή Ένωση στό θέμα τής ύποχρεωτικής αναγραφής τού θρησκευματος", άν καί δέν τέθηκε τό θέμα αυτό από τήν Ευρωπαϊκή Ένωση.

Ό Υπουργός Έξωτερικών κ. Γεώργιος Παπανδρέου απήντησε για τό θέμα τής αναγραφής τού θρησκευματος στά Δελτία Ταυτοτήτων ως έξης:

"Σέ σχέση μέ τήν ερώτηση, σέ ό,τι άφορα τίς ταυτότητες. Αυτό είναι ένα θέμα τό όποιο είχε συζητηθί πριν από κάποια χρόνια στήν Βουλή. Μπορεί νά επανέλθει, δέν ξέρω πότε ακριβώς, δέν έχω παρακολουθήσει τό χρονοδιάγραμμα, τό πότε οί νέες ταυτότητες θά βγοϋν.

Μπορώ νά σās πω τήν άποψη μου όμως. Είμαι κατά τής αναγραφής τού θρησκευματος στίς ταυτότητες. Νομίζω κατ' αρχήν, ότι αυτό, πολλοί τής Έκκλησίας τό βλέπουν μέ ένα άλλο μάτι. Εγώ θεωρώ ότι ακόμα καί για τό συμφέρον τής όποιας Έκκλησίας δέν χρειάζεται μιά βούλα πάνω σέ μία ταυτότητα για τό τί πιστεύει ό καθένας καί είναι ένα στοιχείο ακριβώς δημοκρατίας, δηλαδή ότι είναι ελεύθερος ό καθένας νά επιλέγει τήν θρησκεία του, τό πιστεύω του, τό όποιο νομίζω συνάδει μέ τίς πολύ βασικές αξίες τής δικιάς μας κοινωνίας, τίς πολύ βαθιά δημοκρατικές αξίες τής δικιάς μας κοινωνίας.

Αυτή είναι ή άποψη μου καί τήν όποια, βεβαίως, θά πω όταν ερθει τό θέμα στό Υπουργικό Συμβούλιο, άν ερθει καί όποτε θά ερθει".

Από τήν απάντηση αυτή μπορούμε νά ύπογραμμίσουμε τά έξης σημεία:

Τό ένα είναι ότι ό Υπουργός δηλώνει σαφώς ότι είναι εναντίον τής αναγραφής τού θρησκευματος στά Δελτία Ταυτοτήτων, καί μάλιστα ότι αυτό είναι στοιχείο δημοκρατίας! Βέβαια, κάνει σύγκυση μεταξύ επιλογής τής θρησκείας καί τής αναγραφής τού θρησκευματος στά Δελτία Ταυτοτήτων!

Τό άλλο σημείο είναι ότι συνδέει τήν αλλαγή ως προς τό σημείο αυτό μέ τήν Βουλή, τό Κοινοβούλιο, πού

πράγματι είναι τό μόνο άρμόδιο νά άντιμετωπίση τό θέμα αυτό. Καί τό λέγει αυτό καίτοι είχε ψηφισθή ό νόμος 2472/1997, πράγμα πού σημαίνει ότι μέχρι τότε δέν γινόταν καμμία συσχέτιση του θέματος τής άναγραφής του θρησκευματος στά Δελτία Ταυτοτήτων μέ τον νόμο περί προστασίας των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων. Επίσης, σέ άλλο σημείο τής απαντήσεως του λέγει ότι θά πή τήν άποψη του "όταν έρθει τό θέμα στό Υπουργικό Συμβούλιο, άν έρθει καί όποτε θά έρθει". Αλλά όπως γνωρίζουμε τό θέμα τής διαγραφής του θρησκευματος από τά Δελτία Ταυτοτήτων ούτε στό Κοινοβούλιο πήγε ούτε στό Υπουργικό Συμβούλιο, για νά διατυπώσουν τίς άπόψεις τους οί Υπουργοί καί οί Βουλευτές.

Δηλώσεις για τήν άλλαγή των ταυτοτήτων καί των διαβατηρίων για όλους τους Έλληνες πολίτες, καί μάλιστα "έκ μηδενικής βάσεως" έκανε καί ό Υπουργός Δημόσιας Τάξης κ. Μιχάλης Χρυσοχοϊδης.

Κατά τό "Βήμα" (20 - 2 - 2000): "τό σχέδιο νόμου μάλιστα μέ τό όποιο ή άρμοδιότητα τής έκδοσης των διαβατηρίων θά "περάσει" στό ύπουργείο Δημόσιας Τάξης καί θά έλθει προς ψήφιση στη Βουλή πριν από τίς εκλογές προβλέπει ρητώς ότι σέ εύλογο χρονικό διάστημα θά αντικατασταθούν όλα άνεξαίρετως τά διαβατήρια καί οί ταυτότητες των Έλλήνων πολιτών. Καταβάλλεται προσπάθεια δηλαδή ώστε ή υπόθεση νά επανεξετασθεί εκ μηδενικής βάσεως. Έτσι λοιπόν θά αλλάξουν τό σχήμα, ή μορφή καί οί βαθμοί ασφάλειας τόσο των διαβατηρίων όσο καί των ταυτοτήτων. Οί άλλαγές αυτές επιβάλλονται καί από τήν έναρξη ισχύος από τήν 1η Απριλίου 2000 τής Συμφωνίας Σένγκεν, ή όποια θά επιτρέψει, ως γνωστόν, τήν κίνηση των πολιτών προς τίς χώρες τής Ευρώπης μέ τήν επίδειξη μόνο τής άστυνομικής ταυτότητάς τους.

Σχετικά μέ τήν άπόφαση νά αλλάξουν τά διαβατήρια καί οί ταυτότητες έχει αναπτυχθεί εσχάτως καί έντονο παρασκήνιο μέ άφορμή τήν κατάργηση τής βίζας προς τίς ΗΠΑ".

Καί τό "Έθνος" τήν ίδια ήμέρα (20 - 2 - 2000) μέ γενικό τίτλο "αλλάζουμε ταυτότητα. Αντικαθίστανται διαβατήρια καί δελτία άστυνομικής ταυτότητας για λόγους ασφάλειας. Οί άλλαγές αναμένεται νά ολοκληρωθούν μέχρι τό τέλος του χρόνου", κάνει ευρύτατη άνάλυση του θέματος πού άπασχολούσε τότε τήν Κυβέρνηση, έννοείται πριν τίς εκλογές τής 9 - 4 - 2000. Συγκεκριμένα, στό ρεπορτάζ τής Έφημερίδας "Έθνος" γράφεται:

"Τήν άλλαγή των άστυνομικών ταυτοτήτων μέσα στό τρέχον έτος επιβεβαίωσε μέ δήλωσή του στό "Έθνος" καί ό ύπουργός Δημόσιας Τάξης Μιχάλης Χρυσοχοϊδης.

Η άλλαγή του τρόπου έκδοσης των διαβατηρίων ήταν μέσα στα σχέδια τής κυβέρνησης, αλλά επισπεύδεται ύστερα από πιέσεις τής Ουάσιγκτον, πού τή θέτει ως όρο για τήν κατάργηση τής βίζας για τους Έλληνες. Η δικαιολογία πού προβάλλει ή άμερικανική πλευρά είναι ότι στις Ήνωμένες Πολιτείες σημειώθηκαν αρκετά κρούσματα μέ πολίτες χωρών τής κεντρικής καί άνατολικής Ευρώπης, πού ενώ δέν είχαν καμία σχέση μέ τήν Ελλάδα, ήταν κάτοχοι ελληνικών διαβατηρίων.

Τό ελληνικό ύπουργείο Δημόσιας Τάξης φιλοδοξει, μέ τήν άλλαγή του τρόπου έκδοσης των διαβατηρίων, νά λύσει όριστικά τό τεράστιο πρόβλημα των έλληνοποιήσεων, τίς διαστάσεις του όποιου κανένας δέν είναι σέ θέση νά προσδιορίσει.

Κανένας, δηλαδή δέν μπορεί νά προσδιορίσει άν οί έλληνοποιημένοι Ρώσοι καί άλλοι άλλοδαποί άνέρχονται σέ εκατοντάδες ή χιλιάδες. Για νά λυθεί μάλιστα όριστικά τό πρόβλημα, θά αναγκαστούν όλοι οί Έλληνες νά αλλάξουν κάποια στιγμή τά διαβατήριά τους, άνεξάρτητα άν έχει λήξει ή ισχύς τους ή όχι.

Η άλλαγή αυτή δέν πρόκειται βέβαια νά γίνει άμεσα, αλλά τους προσεχείς μήνες, όταν θά έχουν οργανωθεί οί ύπηρεσίες τής άστυνομίας πού θά εκδίδουν τά νέα διαβατήρια.

Για τήν έκδοση των νέων διαβατηρίων, θά είναι αναγκαία ή παρουσία του ενδιαφερομένου στις άστυνομικές αρχές καί δέν θά γίνεται δι' άντιπροσώπου, όπως γίνεται σήμερα...

Σέ κάθε άστυνομική διεύθυνση πού θά εκδίδει διαβατήρια θά ύπάρχει σύστημα on line σύνδεσης μέ τά κεντρικά τής Ασφάλειας, ώστε νά γίνεται αυτόμάτως διασταύρωση στοιχείων.

Η νομοθετική ρύθμιση για τήν άλλαγή του τρόπου έκδοσης διαβατηρίων βρίσκεται ήδη στό τελικό στάδιο καί πρόκειται έντός των προσεχών ήμερών νά κατατεθεί στην Βουλή. Τήν ρύθμιση αυτή έπεξεργάζεται επιτροπή από εκπροσώπους των ύπουργείων Έσωτερικών, Έξωτερικών καί Δημόσιας Τάξης. Από τήν στιγμή πού θά αλλάξει ό τρόπος έκδοσης των διαβατηρίων, θά καταργηθεί ή βίζα για τίς ΗΠΑ καί οί Έλληνες πολίτες θά

μπορούν να παραμένουν εκεί για διάστημα 90 ημερών, όπως ισχύει και για τους πολίτες χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

"Οι νέες αστυνομικές ταυτότητες θα είναι κατασκευασμένες με τέτοιο τρόπο, ώστε η πλαστογράφηση τους να είναι αδύνατη".

Αυτή τη δήλωση έκανε στο "Έθνος" ο υπουργός Δημόσιας Τάξης Μιχάλης Χρυσοχοϊδης και πρόσθεσε ότι δεν γνωρίζει ακόμα τα τεχνικά στοιχεία της νέας ταυτότητας, γιατί δεν έχει γίνει ή σχετική μελέτη από τους αρμοδίους υπηρεσιακούς παράγοντες.

"Κατά πάσα πιθανότητα, θα χρησιμοποιηθεί η ψηφιακή τεχνολογία και σίγουρα η εμπειρία άλλων χωρών", είπε ο υπουργός.

Τόνισε, όμως, ότι η αντικατάσταση των αστυνομικών ταυτοτήτων έχει δρομολογηθεί και ότι μέσα στο 2000 θα έχει ολοκληρωθεί. Σε ερώτηση αν οι νέες ταυτότητες θα γίνουν με βάση κάποια πρότυπα που ισχύουν σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο κ. Χρυσοχοϊδης απάντησε ότι δεν υπάρχουν τέτοια πρότυπα, ούτε ενιαίος τρόπος κατασκευής ταυτοτήτων.

"Αυτό που ενδιαφέρει είναι να μην πλαστογραφούνται", τόνισε ο υπουργός.

Σύμφωνα, ωστόσο, με πληροφορίες από υπηρεσιακούς παράγοντες του υπουργείου Δημόσιας Τάξης, που έχουν ασχοληθεί με το θέμα, οι νέες ταυτότητες θα έχουν κατά πάσα πιθανότητα και λατινικά στοιχεία, ώστε να είναι αναγνώσιμες από τις αστυνομίες των ευρωπαϊκών χωρών".

Και άλλες Έφημερίδες έκαναν ρεπορτάζ γύρω από το θέμα της αλλαγής των διαβατηρίων, όπως για παράδειγμα η "Ελευθεροτυπία" (17-2-2000), ο "Επενδυτής" (18-3-2000), και μάλιστα τόνιζαν την επέμβαση των Αμερικανών για το θέμα αυτό. Για παράδειγμα στην "Ελευθεροτυπία" (17-2-2000) γράφτηκε:

"Ο κ. Μπέρονς επισήμανε ακόμη ότι η ελληνική κυβέρνηση θα έπρεπε να βιαστεί να αλλάξει τη διαδικασία έκδοσης των διαβατηρίων, διότι στις 30 Απριλίου αλλάζει και η αμερικανική νομοθεσία για τη χορήγηση βίζας, με την υιοθέτηση αυστηρότερων προδιαγραφών.

Χθες το μεσημέρι, πάντως, ο κυβερνητικός εκπρόσωπος έδωσε το πράσινο φως για την απόφαση της κυβέρνησης να αλλάξει τη διαδικασία έκδοσης ελληνικών διαβατηρίων και την προσαρμογή της στα αμερικανικά αιτήματα. Ο κ. Ρέππας ανέφερε ότι η κυβέρνηση αποφάσισε να αλλάξει το ισχύον σύστημα έκδοσης διαβατηρίων".

Από τις παραθέσεις αυτές φαίνεται ότι υπήρχε σαφής πρόθεση να γίνη αλλαγή και αντικατάσταση των ταυτοτήτων και των διαβατηρίων για όλους τους Έλληνες πολίτες, και μάλιστα στις ταυτότητες δεν θα αναγραφόταν το θρήσκευμα, καθώς επίσης θα εισάγονταν ηλεκτρονική επεξεργασία των στοιχείων. Όμως η αντίδραση της Εκκλησίας και η μεγάλη κινητικότητα του λαού συνετέλεσαν στο να ματαιωθούν τα σχέδια αυτά και να αρκεσθούν στην έκδοση των ταυτοτήτων χωρίς το θρήσκευμα μόνον για εκείνους που θα έλαμβαναν για πρώτη φορά ταυτότητα ή θα αντικαθιστούσαν τις παλιές τους ταυτότητες. Βέβαια, τώρα τελευταία, μετά τις γνωστές τρομοκρατικές ενέργειες συζητείται το θέμα των ηλεκτρονικών ταυτοτήτων.

Δεύτερον. Πρό των εκλογών γινόταν, όπως είδαμε προηγουμένως, μεγάλη συζήτηση αφ' ενός μόνον για την αναγραφή ή μη του θρησκευματος στα Δελτία Ταυτοτήτων, αφ' ετέρου δέ για τις σχέσεις μεταξύ Εκκλησίας και Πολιτείας, κυρίως για τον χωρισμό της Πολιτείας από την Εκκλησία.

Έκφραση αυτής της συζητήσεως των ημερών εκείνων, καθώς επίσης και του τρόπου με τον οποίον αντιμετωπιζόταν από πλευράς Κυβερνήσεως το θέμα, είναι η συνέντευξη που έδωσε ο Πρωθυπουργός κ. Κωνσταντίνος Σημίτης στην τηλεόραση του Mega την 14η Μαρτίου 2000, λίγες ημέρες πρό των εκλογών, στους Δημοσιογράφους Νίκο Χατζηνικολάου και Παύλο Τσίμα. Θα παραθέσω τις σχετικές ερωτήσεις και απαντήσεις του Πρωθυπουργού, και στην συνέχεια θα κάνω μερικά σχόλια.

"Π. Τσίμας: Κι εγώ μιά ερώτηση. Αρχίσαμε μ' ένα θέμα που συζητείται πολύ στην επικαιρότητα, με το Χρηματιστήριο. Ένα δεύτερο θέμα που συζητείται πολύ αυτές τις ημέρες είναι το θέμα της Εκκλησίας και των σχέσεών της με το κράτος. Ένας υπουργός της κυβέρνησής σας, ο Γιώργος Παπανδρέου, έθεσε δημόσια ένα θέμα - και σχεδόν αφορίστηκε - το θέμα της αναγραφής του θρησκευματος στην ταυτότητα.

Έάν ένας άνθρωπος είναι άθεος, γιατί αυτό πρέπει νά αναγράφεται στην ταυτότητά του μέ όλες τίς κοινωνικές συνέπειες κι αν άλλαξοπιστήσει, αν αύριο προσηλυτιστεί στην όρθόδοξη πίστη ή στό βουδισμό, γιατί πρέπει νά πάει νά αλλάξει ταυτότητα;

Έσᾱς ή θέση σας ποιά είναι έπ' αυτού;

Πρωθυπουργός: Αυτό τό θέμα έχει συζητηθεί νομίζω στην προπερασμένη Βουλή. Αποφασίσθηκε, όταν έρθει ή συζήτηση για την αναθεώρηση του Συντάγματος πώς μπορεί πάλι νά τεθει, δέν ξέρω αν είναι μέσα στό πλαίσιο των αναθεωρητέων διατάξεων. Πάντως, δέν είναι αυτή την στιγμή ένα θέμα τό όποιο πιστεύω πρέπει νά επικεντρώσει την προσοχή.

Π. Τσίμας: Δέν αισθάνεστε την πίεση νά αλλάξουν οι σχέσεις Κράτους - Έκκλησίας, νά γίνει αυτός ό περίφημος διαχωρισμός;

Πρωθυπουργός: Πιστεύω ότι δέν είναι ώριμη ακόμη ή ελληνική κοινωνία για κάτι τέτοιο και γι' αυτό δέν συμπεριελήφθη ή σχετική διάταξη στις αναθεωρητέες διατάξεις. Οι σχέσεις Έκκλησίας και Κράτους, είναι σχέσεις οι όποιες μέ την πρόοδο παίρνουν μια άλλη μορφή, πρέπει νά υπάρχει μια συνεννόηση μέ την Έκκλησία για τή μορφή πού θα πάρουν και θα πρέπει νά υπάρχει μια κοινή συμφωνία.

Γιατί μήν ξεχνάμε ότι στην χώρα μας ή Έκκλησία είναι δεμένη μέ την ιστορία της Ελλάδος. Αυτό δέν σημαίνει ότι ό,τι υπάρχει πρέπει νά μένει έτσι όπως είναι. Σημαίνει ότι πρέπει νά υπάρχει μια εξέλιξη, αλλά ό,τι γίνεται πρέπει νά γίνεται μέσα από μια συνεννόηση".

Και τώρα μερικά σχόλια, πού είναι αρκετά έκφραστικά. α) Όπως φαίνεται από την ερώτηση του δημοσιογράφου, τό θέμα των σχέσεων Έκκλησίας και Πολιτείας, καθώς επίσης και τό θέμα της αναγραφής ή μη του θρησκευματος στις ταυτότητες συνεζητείτο τό καιρό εκείνο πάρα πολύ. Άλλωστε, προηγουμένως είδαμε μερικές τέτοιες αναφορές στά Μέσα Μαζικής Ένημέρωσης.

β) Ό Πρωθυπουργός στην απάντησή του προσπαθει νά καθησυχάση τον ελληνικό λαό διά μέσου των δημοσιογράφων, άλλωστε πλησίαζαν οι βουλευτικές εκλογές πού θα γίνονταν ύστερα από μερικές ήμέρες. Όμως, καιτοι κάνει λόγο για τίς σχέσεις Έκκλησίας και Κράτους, εν τούτοις δέν απαντά καθόλου για τό θέμα της αναγραφής του θρησκευματος στά Δελτία των Αστυνομικών Ταυτοτήτων.

γ) Όμολογει σαφώς ό Πρωθυπουργός ότι "στην χώρα μας ή Έκκλησία είναι δεμένη μέ την ιστορία της Ελλάδος", καθώς επίσης ότι "δέν είναι ώριμη ή ελληνική κοινωνία για κάτι τέτοιο", όμως ταυτόχρονα πιστεύει και όμολογει ότι πρέπει νά λάβουν κάποια άλλη μορφή οι σχέσεις Έκκλησίας - Πολιτείας. Γι' αυτό λέγει: "οι σχέσεις Έκκλησίας και Κράτους είναι σχέσεις οι όποιες μέ την πρόοδο παίρνουν μια άλλη μορφή", γιατί "δέν σημαίνει ότι ό,τι υπάρχει πρέπει νά μένει έτσι όπως είναι. Σημαίνει ότι πρέπει νά υπάρχει μια εξέλιξη".

δ) Στά όσα λέγει ό Πρωθυπουργός επικρατεί μια αντιφατικότητα. Σέ ένα σημείο λέγει ότι "αποφασίστηκε, όταν έρθει ή συζήτηση για την αναθεώρηση του Συντάγματος πώς μπορεί πάλι νά τεθει" τό θέμα σχέσεων Έκκλησίας και Πολιτείας. Σέ άλλο σημείο ισχυρίζεται ότι επειδή ή ελληνική κοινωνία δέν είναι ώριμη για αλλαγή στό θέμα αυτό, "γι' αυτό δέν συμπεριελήφθη ή σχετική διάταξη στις αναθεωρητικές διατάξεις". Όμως σέ άλλο σημείο όμολογει: "δέν ξέρω αν είναι μέσα στό πλαίσιο των αναθεωρητέων διατάξεων". Τελικά ισχυρίζεται ότι "δέν είναι αυτή την στιγμή ένα θέμα τό όποιο πιστεύω πρέπει νά επικεντρώσει την προσοχή".

Φαίνεται καθαρά ότι υπήρχαν σοβαρές σκέψεις για την αλλαγή των σχέσεων Έκκλησίας και Πολιτείας, ίσως μέσα από τίς αναθεωρητέες διατάξεις, αλλά μέ άλλο τρόπο, όπως θα τό δούμε λίγο πιο κάτω. Τό γεγονός είναι ότι κάτι έτοιμαζόταν, καιτοι κρυβόταν επειδή θα ακολουθούσαν οι βουλευτικές εκλογές.

ε) Τό σημαντικό όμως της υποθέσεως είναι ότι ό Πρωθυπουργός στην συνέντευξη αυτή ισχυρίζεται ότι ό,τι θα γίνει, πρέπει νά πραγματοποιηθή μέ συνεργασία και συναίνεση της Έκκλησίας. Αυτό τό λέγει επανειλημμένως στην συνέντευξή του: "πρέπει νά υπάρχει μια συνεννόηση μέ την Έκκλησία... και θα πρέπει νά υπάρχει μια κοινή συμφωνία". Και σέ άλλο σημείο λέγει σαφώς: "ό,τι γίνεται πρέπει νά γίνεται μέσα από μια συνεννόηση".

Τό θέμα της διαγραφής του Θρησκευματος από τά Δελτία Ταυτοτήτων, πού αποσιωπήθηκε στην συνέντευξη αυτή, τέθηκε άμέσως μετά τίς βουλευτικές εκλογές, από τον Υπουργό Δικαιοσύνης, και μάλιστα χωρίς καμμία

συνεννόηση με την Έκκλησία, αφού κατά την άποψη της Πολιτείας αυτό είναι ένα αποκλειστικό της δικαίωμα, πού δέν χρειάζεται συζήτηση με την Έκκλησία. Αλλά βεβαίως τό θέμα τών σχέσεων Έκκλησίας καί Πολιτείας δέν τέθηκε κατά την αναθεώρηση του Συντάγματος, ἔστω καί ἐμμέσως, ὅπως θά δοῦμε πιά κάτω. Καί σέ αυτό συνετέλεσε ἡ ἀντίδραση τῆς Ἱεραῶς Συνόδου καί ἡ κινητοποίηση του λαοῦ.

Τρίτον. Ὁ Ὑπουργός Δικαιοσύνης κ. Μιχάλης Σταθόπουλος εἶχε ἀπό πολλά χρόνια παγιωμένες ἀπόψεις γύρω ἀπό τίς σχέσεις τῆς Έκκλησίας με τήν Πολιτεία καί βεβαίως ὅταν ἀνέλαβε Ὑπουργός Δικαιοσύνης θά εἶχε πρόθεση νά τίς προωθήσει.

Συγκεκριμένα ἔχουμε ὅλοι μας ὑπ' ὄψη τίς θέσεις τίς ὁποῖες διετύπωσε ὁ κ. Μιχάλης Σταθόπουλος σέ σχετικό ἄρθρο "γιά τίς σχέσεις Πολιτείας - Έκκλησίας καί τήν θρησκευτική ἐλευθερία", τό ὁποῖο δημοσιεύθηκε στό νομικό περιοδικό "Ποινική Δικαιοσύνη". Στό κείμενο αυτό ἐπρότεινε τέσσερις νομοθετικές ρυθμίσεις γιά τήν βελτίωση τῆς νομοθεσίας μας προκειμένου νά ἐναρμονισθῆ με τήν ἀρχή τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας.

Ἡ πρώτη ἀναφερόταν στό Σύνταγμα καί τούς σχετικούς νόμους, ἤτοι τήν κατάργηση του προοιμίου του Συντάγματος, με τό ὁποῖο γίνεται ἐπίκληση τῆς Ἁγίας Τριάδος, τήν κατάργηση του τρίτου ἄρθρου του Συντάγματος, τήν διαγραφή καί τροποποίηση ἄρθρων καί νόμο περί του προσηλυτισμοῦ, τήν διαγραφή στό Σύνταγμα καί τούς νόμους φράσεων γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως καί τήν μετάδοση τών γνησίων στοιχείων τῆς Ὁρθόδοξης Χριστιανικῆς παραδόσεως, τήν τροποποίηση του ἄρθρου 33, παρ. 2 του Συντάγματος γιά τόν θρησκευτικό ὄρκο, τήν κατάργηση τών νόμων γιά τήν ἀνέγερση Ναοῦ ἄλλων δογμάτων καί θρησκείων, τήν κατάργηση τῆς ὑποχρεωτικῆς ἢ προαιρετικῆς ἀναγραφῆς του θρησκευματοῦ στά Δελτία Ταυτότητας καί τήν ἀπάλειψη τῆς κατοχύρωσης τῆς βάρπτισης ἢ ἄλλων πληροφοριῶν ἑνός προσώπου στίς ληξιαρχικές πράξεις.

Ἡ δεύτερη νομοθετική ρύθμιση ἀφορᾷ τήν ἐκκλησιαστική νομοθεσία, ἤτοι τήν ἀντικατάσταση του νόμου 590/1977 "περί του Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Έκκλησίας τῆς Ἑλλάδος" καί του νόμου 4149/1961 "περί του Καταστατικοῦ Νόμου τῆς ἐν Κρήτη Ὁρθοδόξου Έκκλησίας", με ἄλλον νόμον πού θά ἀναφέρεται στήν νομική προσωπικότητα τῆς Ὁρθοδόξου Έκκλησίας, στήν μισθοδοσία, τόν ἔλεγχο τῆς περιουσιακῆς καταστάσεως τῆς Έκκλησίας καί τήν προστασία καί διοίκηση Ἑκκλησιαστικῶν μνημείων καί κειμηλίων με ἔθνική σημασία. Ἐπίσης προτείνει τήν κατάργηση του νόμου περί Ἑκκλησιαστικῶν Δικαστηρίων, του νόμου γιά τίς Ἱερατικές Σχολές καί τήν ἐκκλησιαστική ἐκπαίδευση.

Ἡ τρίτη νομοθετική ρύθμιση ἀφορᾷ τόν ἀστικό καί ποινικό κώδικα σχετικά με τήν τέλεση του ὑποχρεωτικοῦ πολιτικοῦ γάμου καί τήν διαγραφή ἀπό τόν ποινικό κώδικα σχετικοῦ ἄρθρου πού προβλέπει τήν ἀντιποίηση ὑπηρεσίας θρησκευτικοῦ λειτουργοῦ.

Καί ἡ τέταρτη νομοθετική ρύθμιση ἀφορᾷ τήν πρόβλεψη καθιερώσεως πολιτικῆς ἢ κοσμικῆς κηδείας, τήν προώθηση νομοσχεδίου γιά τήν ἀποτέφρωση τών νεκρῶν.

Φαίνεται, λοιπόν, καθαρά ὅτι ὁ κ. Μ. Σταθόπουλος ὡς Καθηγητής τῆς Νομικῆς Σχολῆς εἶχε παγιωμένες σκέψεις γύρω ἀπό τήν σχέση Έκκλησίας - Πολιτείας, τίς ὁποῖες, βέβαια, γνώριζαν ὅλοι ὅσοι μελέτησαν τά σχετικά κείμενα καί, βεβαίως, καί ἐκεῖνοι πού τόν ἐπέλεξαν γιά ἐξωκοινοβουλευτικό Ὑπουργό Δικαιοσύνης στήν Κυβέρνηση. Αυτό σημαίνει ὅτι ὡς Ὑπουργός Δικαιοσύνης θά ἤθελε νά προχωρήσει στήν ὑλοποίηση τών ἀπόψεῶν του.

Αυτό ἀκριβῶς ἔκανε με τίς δηλώσεις του ὡς Ὑπουργός Δικαιοσύνης στήν Ἐφημερίδα "Ἔθνος" (8 Μαΐου 2000). Ἐπειδή ἡ συνέντευξη τήν ὁποία ἔδωσε ὁ κ. Μιχάλης Σταθόπουλος ὡς Ὑπουργός ὑπῆρξε ἡ ἀφετηρία τῆς διενέξεως μεταξύ "Έκκλησίας καί Πολιτείας", γιά τόν λόγο αυτόν θά ἤθελα νά δοῦμε τό τί ἀκριβῶς εἶπε. Καί βεβαίως αυτό θά γίνη ὕστερα ἀπό ἐνάμιση περίπου χρόνο, ὅποτε θά ἀξιολογήσουμε τά καίρια σημεία τῆς συνεντεύξεως με νηφαλιότητα.

Ὅσον ἀφορᾷ τήν ἀναγραφή του θρησκευματοῦ σέ ἐρώτηση δημοσιογράφου ἐάν "ἡ ὑποχρεωτική ἀναγραφή του θρησκευματοῦ στίς ἀστυνομικές ταυτότητες ἀντιβαίνει στό δικαίωμα διασφάλισης τών προσωπικῶν δεδομένων καί φιλοσοφικῶν ἀποψεῶν", ὁ Ὑπουργός ἀπάντησε: "Εἶναι ἤδη, χωρίς συγκατάθεση του προσώπου, ἀντίθετη πρὸς τό νόμο 2472/1997 γιά τήν προστασία του ἀτόμου ἀπό τήν ἐπεξεργασία προσωπικῶν δεδομένων, ἐπειδή πρόκειται γιά εὐαίσθητο δεδομένο".

Ἀπό τήν ἀπάντηση αὐτή φαίνεται ἀφ' ἑνός μὲν ὅτι πρώτη φορά γίνεται ἐπίκληση του νόμου 2472/1997 "περί

προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα", ενώ μέχρι τότε γινόταν λόγος για τροποποίηση του νόμου 1988/1991 περί ταυτοτήτων, αφ' έτέρου δέ ότι γίνεται λόγος για υποχρεωτική αναγραφή του θρησκειύματος στα Δελτία τών Ταυτοτήτων. Τό σημαντικό τής υποθέσεως είναι ότι και ή Ίερά Σύνοδος είχε μετακινηθή από τήν υποχρεωτική αναγραφή του θρησκειύματος και έπρότεινε τήν προαιρετική αναγραφή. Αυτό σημαίνει ότι εκ πρώτης όψεως δέν έπρεπε νά δημιουργήση πρόβλημα αυτό τό σημείο τής συνεντεύξεως του κ. Υπουργού Δικαιοσύνης.

Όμως, τό πρόβλημα δημιουργήθηκε όχι τόσο από τήν συγκεκριμένη δήλωση του Υπουργού για τήν αναγραφή του θρησκειύματος, ή όποια άλλωστε αποτελούσε τήν τελευταία παράγραφο τής συνεντεύξεώς του, αλλά κυρίως από τό όλο "πνεύμα" τής συνεντεύξεως.

Πράγματι, ή συνέντευξή του εκτός από τήν αναγραφή του θρησκειύματος στα Δελτία Ταυτοτήτων, έκανε λόγο για μιά γενική αλλαγή στις σχέσεις μεταξύ Έκκλησίας και Πολιτείας.

Γιά παράδειγμα, ό Υπουργός μίλησε για τήν κοσμική κηδεία, για τόν πολιτικό όρκο, για τόν χωρισμό Έκκλησίας και Κράτους μέ τήν έννοια όμως "για τόν σαφέστερο καθορισμό τών αρμοδιοτήτων τών δύο μερών και για μή ανάμειξη του ενός στην αρμοδιότητα του άλλου, πέρα από τήν άπλή έκφραση γνώμης, πού φυσικά είναι ελεύθερη", καθώς επίσης και για τόν "πολιτικό τύπο τέλεσης του γάμου". Ακόμη, αναφέρθηκε στην λεγομένη "υπερπροστασία τής επικρατούσας θρησκείας" και έχω τήν γνώμη ότι εδώ έννοούσε τόν Καταστατικό Χάρτη τής Έκκλησίας τής Ελλάδος πού είναι νόμος του Κράτους, καθώς και μερικούς άλλους νόμους εκκλησιαστικούς.

Είναι αλήθεια ότι όταν μελετᾶ κανείς τήν όλη συνέντευξή του, διαπιστώνει ότι ό Υπουργός Δικαιοσύνης διετύπωσε τίς απόψεις του μέ πολλή προσοχή, ή τουλάχιστον θά μπορούσα νά πῶ, ότι εξέφρασε τίς απόψεις του πολύ έξυπνα και γι' αυτό θά μπορούσε νά γίνη ένας διάλογος δημιουργικός.

Όμως εκείνο πού δημιούργησε τό πρόβλημα δέν ήταν τόσο ή συνέντευξη, όσο μερικοί άλλοι παράγοντες.

Ο πρώτος από αυτούς ήταν ό τρόπος μέ τόν όποιο παρουσιάσθηκε ή συνέντευξη από τήν εφημερίδα. Ο πρωτοσέλιδος τίτλος τής Εφημερίδας ήταν προκλητικός: "Ο νέος ύπουργός Δικαιοσύνης Μιχάλης Σταθόπουλος στην πρώτη του συνέντευξη ρίχνει τό γάντι στην Έκκλησία" και ό υπότιτλος: "Ταυτότητες χωρίς θρησκευμα, καθιέρωση πολιτικού όρκου, αλλά και "κοσμική κηδεία" και μέ ειδική υπογράμμιση τής φράσεως "υπάρχει μιά υπερπροστασία τής επικρατούσας θρησκείας στην Ελλάδα", καθώς επίσης στην 6η και 7η σελίδα γράφει: "Αλλαγές, υπερπροστατεύεται ή θρησκεία μας". Φαίνεται καθαρά ότι ή διεύθυνση τής Εφημερίδας υπερέτونيσε τίς απόψεις του Υπουργού.

Ο δεύτερος παράγοντας ήταν μερικές άλλες φράσεις του Υπουργού Δικαιοσύνης στην συνέντευξη αυτή, όπως για παράδειγμα: "Γιά τό θέμα έχω εκφράσει και στό παρελθόν επανειλημμένα τήν γνώμη μου σε διάφορες μελέτες μου". Επίσης σε άλλο σημείο λέγει: "Αφ' έτέρου ως έξωκοινοβουλευτικός αισθάνομαι πίο αδέσμευτος". Και οι δύο αυτές φράσεις δημιούργησαν έναν προβληματισμό σε αυτούς πού έν γνώριζαν τίς σκέψεις του Υπουργού. Γιά παράδειγμα ό Μακαριώτατος Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ. Χριστόδουλος ήταν γνώστης του όλου πνεύματος από τό όποιο διακατεχόταν ό κ. Μιχάλης Σταθόπουλος. Μάλιστα τό ότι στην πρώτη του αυτή συνέντευξη συνέχεε τούς ρόλους του καθηγητού τής Νομικής μέ του Υπουργού Δικαιοσύνης, αύξησαν τόν προβληματισμό.

Ο τρίτος παράγοντας ήταν τά πρόσωπα τής Έκκλησίας, κυρίως τά εκκλησιαστικά έντυπα, διάφοροι Κληρικοί και θεολόγοι, οι όποιοι δέν αντιμετώπισαν μέ τήν επιβαλλόμενη σοβαρότητα και ψυχραιμία τήν συνέντευξη αυτή.

Όταν διαβάσουμε τήν συνέντευξη μετά από παρέλευση μεγάλου χρονικού διαστήματος, διαπιστώνουμε ότι τό πρόβλημα πού δημιουργήθηκε δέν όφειλόταν απλώς στην δήλωση περί τής αναγραφής του θρησκειύματος στα Δελτία Ταυτοτήτων, αλλά κυρίως στον προβληματισμό για τό τί θά έπακολουθούσε, καθώς επίσης και στην απώλεια ψυχραιμίας μερικων εκκλησιαστικων παραγόντων.

Επομένως, τό όλο πνεύμα τής συνεντεύξεως λειτούργησε ως προσπάθεια νά διαπιστωθή ή αντίδραση του ελληνικού λαού σε τέτοιου είδους αλλαγές. Άλλωστε, στην συνέχεια ό ίδιος Υπουργός έθεσε και τό θέμα του πολιτικού όρκου και του πολιτικού γάμου, χωρίς βέβαια ιδιαίτερο αποτέλεσμα.

Γι' αυτόν ακριβώς τόν λόγο θεωρώ ότι ή αντίδραση τής Έκκλησίας και του ελληνικού λαού ανέκοψε τά σχέδια των διαφωτιστικων αυτων κύκλων νά επιφέρουν τραύματα στην ένότητα μεταξύ Έκκλησίας και λαού.

Τέταρτον. Η όλη συζήτηση για την αναγραφή του Θρησκευματος στις ταυτότητες άρχισε άμέσως μετά τις εκλογές της 9ης Απριλίου του 2000. Και είναι γνωστόν ότι η νέα Βουλή που ψηφίσθηκε από τον ελληνικό λαό είχε αναθεωρητικό χαρακτήρα, αφού θα προέβαινε σε αναθεώρηση διατάξεων του ισχύοντος Συντάγματος 1975/86. Έχω την ύποψια ότι όλη η συζήτηση για το θρήσκευμα είχε σχεδιασθεί από μερικούς ή χρησιμοποιήθηκε για να δημιουργήσει ένα ιδιαίτερο κλίμα τον καιρό εκείνο που θα συνεζητείτο στην Βουλή ή αναθεώρηση του Συντάγματος.

Βεβαίως, το θέμα των σχέσεων Έκκλησίας - Πολιτείας δεν συμπεριλαμβανόταν μέσα στις αναθεωρητικές διατάξεις, διότι σύμφωνα με την απόφαση των δύο μεγάλων Κομμάτων δεν επρόκειτο να προχωρήσουν στην αναθεώρηση των άρθρων 3 και 13 του Συντάγματος, τα οποία αναφέρονται στην Ορθόδοξη Έκκλησία της Ελλάδος και την θρησκευτική ελευθερία.

Όμως, η όλη προβληματική γύρω από το θέμα αυτό θα βοηθούσε αποτελεσματικά για να δημιουργήσει το κατάλληλο κλίμα ώστε το θέμα των σχέσεων Έκκλησίας - Πολιτείας, σύμφωνα με τις σκέψεις του κ. Μιχάλη Σταθόπουλου, τις όποιες ανέφερα προηγουμένως, να τεθεί στην επόμενη αναθεωρητική Βουλή. Άλλωστε είναι γνωστόν ότι πρώτα προετοιμάζεται το έδαφος και ύστερα από χρόνια δημιουργούνται οι αλλαγές.

Πέρα από αυτήν την ενδεχόμενη μελλοντική προοπτική ή συζήτηση του θέματος του θρησκευματος, καθώς επίσης και του θέματος της σχέσεως Έκκλησίας - Πολιτείας, βοηθούσε άριστα στον επανακαθορισμό των σχέσεων μεταξύ αυτών των δύο "κορυφαίων θεσμών", ακόμη και κατά την συζήτηση στην Βουλή της αναθεωρήσεως του Συντάγματος.

Την άποψη αυτή την στηρίζω στο γεγονός ότι τον καιρό εκείνο έγινε ευρύτατη συζήτηση γύρω από το θέμα των σχέσεων Έκκλησίας και Πολιτείας και μάλιστα ο κ. Ευάγγελος Βενιζέλος, εκπρόσωπος του ΠΑΣΟΚ κατά την συζήτηση στην Βουλή για την αναθεώρηση του Συντάγματος, διετύπωσε την άποψη ότι οι σχέσεις μεταξύ Έκκλησίας και Πολιτείας δεν επηρεάζονται από τα άρθρα 3 και 13 του Συντάγματος. Βεβαίως, όπως πιστεύω, ο κ. Ευάγγελος Βενιζέλος τό έλεγε μέσα στην προσπάθεια να ανακόψει τά σχέδια των διαφωτιστικών κύκλων που μιλούσαν για χωρισμό Έκκλησίας και Πολιτείας και για αλλαγή των άρθρων 3 και 13 του Συντάγματος, δεδομένου ότι ο ίδιος έχει καλές σχέσεις με την Έκκλησία. Όμως την τεκμηριωμένη αυτή επιστημονική άποψη του κ. Βενιζέλου θα μπορούσαν οι διαφωτιστικοί αυτοί κύκλοι να την χρησιμοποιήσουν για να επιτύχουν τον σκοπό τους. Ήτοι να αφήσουν ανέπαφα τά άρθρα 3 και 13 του Συντάγματος και να προχωρήσουν σε άλλες, νομικής ρυθμίσεως, αλλαγές οι όποιες έμμέσως να επηρεάσουν τις σχέσεις Έκκλησίας και Πολιτείας.

Τελικά όμως, δεν έγινε τίποτα από όλα αυτά, διότι διεπίστωσαν την αντίδραση του ελληνικού λαού σε κάθε ενδεχόμενη αλλαγή στις πατροπαράδοτες σχέσεις Έκκλησίας - Πολιτείας. Και αυτό τό προσμετρώ στις επιτυχίες των λαοσυνάξεων και στα αποτελέσματα της συλλογής των υπογραφών.

Πέμπτον. Είναι γνωστόν ότι με τό νόμο 2472/1997 συγκροτήθηκε η Αρχή Προστασίας των Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, ή όποια ύποτίθεται ότι προστατεύει τά ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα των Έλλήνων πολιτών, άλλ' όμως τελικά όχι μόνον δεν προστατεύονται αυτά τά δεδομένα, αλλά ανοίγεται ο δρόμος της αρχειοθετήσεως και της διασυνοριακής ροής συνδέσεως με άλλα κέντρα εξουσίας (άρθρο 9). Σαφώς στο άρθρο 9 λέγεται "Η διαβίβαση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι ελεύθερη. Η διαβίβαση προς χώρα που δεν ανήκει στην Ευρωπαϊκή Ένωση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, τά όποια έχουν ύποστει ή πρόκειται να ύποστούν επεξεργασία μετά την διαβίβασή τους, επιτρέπεται ύστερα από άδεια της Αρχής".

Κατά τό τέλος του 1999 και άρχές του 2000 γινόταν ευρύτατος λόγος για τό ότι έπρεπε όλες οι οργανώσεις, οι όποιες έχουν άρχεια, να τά δηλώσουν στην Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα. Στην Συνοδική Έπιτροπή για τις Ταυτότητες, της όποιας προήδρευα, έγινε συζήτηση γύρω από τό κρίσιμο αυτό ζήτημα και κατά πόσον ή Έκκλησία της Ελλάδος, με τά Νομικά της Πρόσωπα, έχει τό καθήκον και την ύποχρέωση από τον νόμο να δηλώση τά άρχεια τά όποια διαθέτει, ήτοι άρχεια Κληρικών, άρχεια γάμων, βαπτίσεων κ.λπ. άρχεια δικαστικών αποφάσεων κ.ά.

Έπεσκέφθηκα προσωπικά τον κ. Δαφέρμο και συζήτησα επί μακρόν τό ζήτημα αυτό. Από την συζήτηση άντελήφθηκα ότι ή Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα είχε πρόθεση να γνωρίζη ποιά άρχεια τηρούν ή Ίερά Σύνοδος και οι Ίερες Μητροπόλεις, επιθυμούσε δέ να λαμβάνη άδεια ή Έκκλησία από την Αρχή για τά άρχεια τά όποια διαθέτει και βέβαια ή Αρχή να έχει πρόσβαση σ' αυτά.

Όταν άρχισε ό άγώνας για τίς ταυτότητες είχε τεθή και τό θέμα τών αρχείων και μάλιστα έπρεπε μέχρι τέλους του 2000 νά αποσταλή έγγραφο από τήν Ίερά Σύνοδο στην Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, στό όποιο νά δηλώνη τά αρχεία, τά όποια διαθέτει. Μάλιστα δέ από τόν νόμο 2472/1997 προβλέπεται ποινή sé εκείνον πού διαθέτει και έπεξεργάζεται αρχεία χωρίς νά έχη άδεια από τήν Αρχή.

Θεωρώ λοιπόν ότι ή αντίδραση τής Έκκλησίας για τίς ταυτότητες και ή κινητοποίηση του λαού συνετέλεσαν στό νά αποβληθούν τέτοιες επιθυμίες και νά μή προχωρήσουν οι κρατικοί υπεύθυνοι sé άλλες προκλήσεις sé βάρος τής Έκκλησίας.

Έκτον. Κατά τήν διάρκεια τών συζητήσεων γύρω από τό Θρησκευμα στις ταυτότητες έτέθησαν από πολλούς δημοσιογράφους και μή διάφορα θέματα ως συνδεόμενα μέ τίς σχέσεις Έκκλησίας - Πολιτείας, όπως τό θέμα τής εκκλησιαστικής παρουσίας, τών Έκκλησιαστικών Σχολών, τής εκκλησιαστικής δικαιοσύνης κ.λπ.

Όμως, και στην περίπτωση αυτή ή αντίδραση τής Έκκλησίας και ή κινητοποίηση του λαού ματαίωσαν τά σχέδια τών διαφωτιστικών κύκλων για νά βλάψουν τήν Έκκλησία και νά αποκόψουν τίς σχέσεις της μέ τόν λαό.

Έβδομον. Πέρα από όλα τά άλλα τά όποια ανέφερα προηγουμένως υπήρχε βασικά μία τάση νά τεθή ή Έκκλησία μέ τόν όλο της διαρθρωμένο εκκλησιαστικό οργανισμό στό περιθώριο του έθνους. Δηλαδή, τό θέμα τών ταυτοτήτων ήταν απλώς ή άφορμή για νά προχωρήσουν στό έπόμενο βήμα, ήτοι νά μήν έπιτρέπεται στους ήγέτες τής Έκκλησίας νά εκφράσουν απόψεις πάνω sé διάφορα ζητήματα τά όποια απασχολούσαν και απασχολούν τόν λαό.

Για παράδειγμα ό Υπουργός Δικαιοσύνης κ. Μιχάλης Σταθόπουλος αναφερόμενος sé συνέντευξή του στό θέμα τών Ταυτοτήτων είπε:

""Ο Αρχιεπίσκοπος κ. Χριστόδουλος έδωσε στην Έκκλησία έναν έντονα πολιτικό και επιθετικό λόγο, πού δέν τό είχε ως τώρα ή Έκκλησία. Έκφράζεται συχνά μέ άρνητικό και μειωτικό τρόπο για τόν πολιτικό κόσμο συλλήβδην. Και συχνά μιλάει έξ όνόματος του έλληνικού λαού, πού ποτέ δέν τόν εξουσιοδότησε γι' αυτό. Ο Αρχιεπίσκοπος έχει εκλεγεί από τούς λοιπούς μητροπολίτες, όχι από τόν έλληνικό λαό. Η αξίωση εκπροσώπησης του λαού άποτελεί οικειοποίηση άνύπαρκτης έντολης και σημαίνει πράγματι διεκδίκηση κοσμικής εξουσίας πού βρίσκεται έξω από τό ρόλο και τήν άποστολή τής Έκκλησίας. Σημαίνει πολιτικοποίηση τής Έκκλησίας, πού βλάπτει και τήν ίδια τήν Έκκλησία. Αυτή είναι ή πραγματική αιτία τής κρίσης. Τό θέμα τών ταυτοτήτων ήταν μία άφορμή νά έλθει στην επιφάνεια τό πρόβλημα αυτό πού σοβούσε από πριν και εκδηλωνόταν πολλαπλώς. Έλπίζω ότι στην Έκκλησία θά επικρατήσει τελικά ή σωφροσύνη και οι ταγοί της θά επανέλθουν στον, έτσι και άλλως σημαντικό, πνευματικό κοινωνικό τους ρόλο".

Η συλλογή όμως ενός τόσο μεγάλου άριθμού ύπογραφών έκανε τούς διαφωτιστικούς κύκλους νά αλλάξουν νοοτροπία έναντι τής Έκκλησίας και νά εκφράζουν μέ ποικίλους τρόπους τόν σεβασμό στους εκκλησιαστικούς θεσμούς και τήν παράδοση του λαού.

Συμπερασματικά νομίζω ότι ό μακροπρόθεσμος σκοπός τών λαοσυνάξεων και τής συλλογής ύπογραφών έχει επιτευχθή, άνεξάρτητα από τό τί θά αποφασίση ή Ίεραρχία για τό θρησκευμα στις Ταυτότητες. Αυτό σημαίνει ότι ή Κυβέρνηση, όπως νομίζω, υπεχώρησε από τίς αρχικές της προθέσεις και έλπίζω ότι δέν θά θελήση νά "προσβάλη" στό μέλλον τήν ευσέβεια του έλληνικού λαού.

3. Ανακοίνωση τών άποτελεσμάτων

Όπως είναι γνωστόν κατ' αρχάς είχε αποφασισθή ή ανακοίνωση τών άποτελεσμάτων νά γίνη κατά τήν 26η Ιουνίου έ.έ., αλλά ή Ίερά Σύνοδος λαμβάνοντας ύπ' όψη τίς συγκυρίες τής περιόδου εκείνης άνέβαλε τήν ανακοίνωση για τόν κατάλληλο χρόνο.

Τελικά, ή ανακοίνωση τών άποτελεσμάτων, μετά από άπόφαση τής Ίερας Συνόδου, έγινε τήν 28η Αυγούστου έ.έ., στην μεγάλη Αίθουσα τής Ίερας Συνόδου, παρουσία όλων τών μελών της και εκπροσώπων τών Μ.Μ.Ε.

Στην αρχή ό Μακαριώτατος Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ. Χριστόδουλος προέβη sé ανακοινώσεις για τό θέμα τής αναγραφής του θρησκευματος στις ταυτότητες, καθώς έπίσης και για τό θέμα τής συλλογής τών ύπογραφών. Στην συνέχεια ό όμιλών εξέθεσε τόν τρόπο τής διαδικασίας τής συλλογής τών

υπογραφών και παρουσίασα συνοπτικά μερικές εκτιμήσεις μου.

Στην παρούσα εισήγηση δέν επιθυμώ να αναφερθώ διεξοδικώς στο περιεχόμενο των δύο αυτών ανακοινώσεων, διότι τά κείμενα έχουν δημοσιευθή και έχουν γίνει κατά βάση γνωστά, αν και μερικά σημεία παραποιήθηκαν και διαστρεβλώθηκαν. Απλώς θά ήθελα να καταγράψω τά τελικά αποτελέσματα:

συνολικά υπογεγραμμένα έντυπα: 3.025.245

έγκυρα έντυπα: 3.008.901

διπλουπογεγραμμένα - άκυρα έντυπα: 16.344

Ἡ Διαρκής Ἱερά Σύνοδος ἀπεφάσισε ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κ. Χριστόδουλος μαζί μέ τήν τριμελῆ Συνοδική Ἐπιτροπή, ἡ ὁποία ἀντιμετώπισε τό ὄλο θέμα νά ἐπισκεφθοῦν τόν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας καί νά τοῦ ἐγχειρίσουν φάκελλο, ὁ ὁποῖος περιεῖχε τήν Διαπιστωτική Πράξη τῆς Ἱεραῆς Συνόδου μέ τήν ὁποία ἐπιβεβαιωνόταν τό ἀποτέλεσμα τῆς συλλογῆς τῶν υπογραφῶν, τό Ὑπόμνημα στό ὁποῖο δίδονταν ἐξηγήσεις καί διασαφήσεις γιά τήν ὄλη προσπάθεια τῆς Ἐκκλησίας, καθῶς ἐπίσης καί τίς ἀνακοινώσεις τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου καί ἐμοῦ. Ἐπίσης, ἡ Ἱερά Σύνοδος ἀπεφάσισε ἡ Τριμελής Ἐπιτροπή νά ἐπιδώση ἀνάλογο φάκελλο στόν Πρωθυπουργό, τόν Πρόεδρο τῆς Βουλῆς καί τούς ἀρχηγούς τῶν Κομμάτων.

Πράγματι, ὁ Μακαριώτατος μέ τήν Ἐπιτροπή ἐπισκέφθηκε τόν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας τήν 29η Αὐγούστου γιά νά τόν ἐνημερώσῃ καί νά τοῦ ἐπιδώσῃ τόν φάκελλο. Δέν εἶναι στίς προθέσεις μου νά ἐκθέσω τά ὅσα διαμείφθηκαν κατά τήν ὠριαία συνάντηση μεταξύ τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας καί τῶν ἐκπροσώπων τῆς Ἱεραῆς Συνόδου. Ἄλλωστε, μερικά ἀπό αὐτά ἔγιναν γνωστά ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, ἀποκαλυπτικῶς ἢ συνεσκιασμένως, ἀπό τά Μ.Μ.Ε.

Ἡ ὡς ἄνω Ἐπιτροπή, ἐκτός τοῦ Μακαριωτάτου, ἄν καί ἔγινε γνωστή ἡ θέση τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας μέ τήν ἀνακοίνωσιν πού ἐξέδωσε, ἐπισκέφθηκε, κατά ἐξουσιοδότηση τῆς Ἱεραῆς Συνόδου, τόν Πρόεδρο τῆς Βουλῆς, τούς ἀρχηγούς τῶν Κομμάτων, τόν κ. Κωνσταντῖνο Σκανδαλίδη ὡς ἐκπρόσωπο τοῦ ΠΑΣΟΚ, καί τόν Ὑπουργό Παιδείας κ. Πέτρο Εὐθυμίου, στόν ὁποῖο παρέπεμψε τήν Ἐπιτροπή ὁ Πρωθυπουργός.

Ὅφείλω νά σᾶς ἐνημερώσω ὅτι μέ ὄλους τούς προαναφερθέντας ἔγινε γόνιμη καί δημιουργική συζήτηση, ἀφοῦ ἐκτέθηκαν οἱ ἀπόψεις τῆς Ἐκκλησίας. Μάλιστα εἶναι πολύ σημαντικό νά υπογραμμισθῇ ὅτι ὄλοι τους ἔδειξαν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιά τά ὅσα ἀναλύθηκαν καί βέβαια ἐξέθεσαν καί τίς δικές τους ἀπόψεις.

Γιά τήν ἱστορία τοῦ θέματος ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ νά καταθέσω τίς βασικές θέσεις τίς ὁποῖες ἡ Ἐπιτροπή μας ἀνέλυσε στά πολιτικά πρόσωπα, τά ὁποῖα ἐπισκέφθηκε.

"Εἴμαστε ἐξουσιοδοτημένοι ἀπό τήν Ἱερά Σύνοδο γιά νά σᾶς ἐγχειρίσουμε ἕνα φάκελλο μέσα στόν ὁποῖο ὑπάρχουν:

- ἡ διαπιστωτική πράξη τῆς Ἱεραῆς Συνόδου πού ἐπιβεβαίωσε τό ἀποτέλεσμα τῆς συλλογῆς τῶν υπογραφῶν,
- τό ὑπόμνημα στό ὁποῖο ἀναλύεται ἡ ὄλη προσπάθεια τῆς Ἱεραῆς Συνόδου,
- οἱ ἀνακοινώσεις τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κ. Χριστοδούλου, καί
- οἱ ἀνακοινώσεις τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ναυπάκτου καί Ἁγίου Βλασίου κ. Ἱεροθέου.

Θά μπορούσαμε, βέβαια, νά ἀποστείλουμε τόν φάκελλο αὐτόν ὑπηρεσιακῶς, ἀλλά ὅμως ἡ Ἱερά Σύνοδος ἀπεφάσισε νά ἐξουσιοδοτήσῃ ἐμᾶς πού ἀποτελούσαμε τήν Ἐπιτροπή γιά τήν συλλογή τῶν υπογραφῶν ὥστε νά σᾶς τόν παραδώσουμε, ἀφ' ἐνός μὲν γιά νά τιμήσουμε τόν πολιτικό κόσμον, ἀφ' ἑτέρου δέ γιά νά σᾶς ἐνημερώσουμε γιά τήν ὄλη ἐξέλιξη τῆς διαδικασίας, ἀφοῦ τήν παρακολουθήσουμε ἀπό τήν ἀρχή μέχρι τό τέλος.

Μέ τήν εὐκαιρία αὐτή θά θέλαμε νά σᾶς ἐνημερώσουμε γιά τά ἀκόλουθα σημεία, τά ὁποῖα θεωροῦμε σημαντικά γιά νά ἀρθοῦν μερικές παρεξηγήσεις.

1. Η συγκέντρωση των υπογραφών έγινε μέσα στα συνταγματικά πλαίσια. Η Επιτροπή Ελέγχου και Διαφάνειας απαρτίσθηκε αποκλειστικώς από Καθηγητές της Νομικής Σχολής και του Πανεπιστημίου, Ανωτάτους πρώην Δικαστές και Νομικούς, οι όποιοι ήλεγξαν την όλη διαδικασία ολοκληρωμένη, καθώς επίσης ερωτήσαμε και άλλους Καθηγητές και ειδικούς Νομικούς, οι όποιοι μᾶς επιβεβαίωσαν την απόλυτη συνταγματικότητα της συλλογής των υπογραφών.

Αυτό σημαίνει ότι η συλλογή των υπογραφών έγινε με βάση τα άρθρα 5 και 10 του Συντάγματος. Τό άρθρο 5, παρ. 1 ορίζει: " καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη". Και τό άρθρο 10, παρ. 1 ορίζει: "καθένας ή πολλοί μαζί έχουν τό δικαίωμα, τηρώντας τούς νόμους του Κράτους, να αναφέρονται έγγραφως στις αρχές, οι όποιες είναι υποχρεωμένες να ενεργούν σύντομα κατά τις κείμενες διατάξεις και να απαντούν αιτιολογημένα σε εκείνον πού υπέβαλε την αναφορά, σύμφωνα με τόν νόμο".

2. Ως σκοπός της συλλογής των υπογραφών ετάχθη και διεκηρύχθη ρητώς απ' αρχής ή ενεργοποίηση από την Κυβέρνηση και τό Κοινοβούλιο του άρθρου 44, παρ. 2 του Συντάγματος για τό Δημοψήφισμα. Αυτό σημαίνει ότι ή Τερά Σύνοδος δέν έκανε Δημοψήφισμα, αλλά συνέλεξε υπογραφές, ώστε ή Κυβέρνηση να κάνει Δημοψήφισμα, καθώς επίσης ή συλλογή των υπογραφών δέν έγινε με βάση τό άρθρο 44 του Συντάγματος, αλλά με βάση άλλα άρθρα του Συντάγματος (5 και 10) πού κάνουν λόγο για τό δικαίωμα του πολίτη να συμμετέχει στην οικονομική, κοινωνική και πολιτική ζωή του τόπου και τό δικαίωμα του αναφέρεσθαι. Γνωρίζαμε σαφώς από την μελέτη του θέματος και την συζήτηση με Συνταγματολόγους ότι δέν προβλέπεται από τό ισχύον Σύνταγμα ή λεγομένη δημοψηφισματική πρωτοβουλία των πολιτών, όπως ισχύει σε άλλες χώρες της Ευρώπης και στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Στην Ελλάδα ακόμη ισχύει, δυστυχώς, ή "φεουδαλιστική" αντίληψη για τό Δημοψήφισμα, δηλαδή αποφασίζεται από την Κυβέρνηση και την Βουλή των Ελλήνων, από τό λεγόμενο αντιπροσωπευτικό σύστημα. Με άλλο λόγια επιβάλλεται εκ των "άνω" και ο λαός παραμένει ένας άπλος θεατής. Για τόν λόγο αυτόν και δέν έγινε κανένα Δημοψήφισμα από τότε πού ψηφίστηκε τό ισχύον Σύνταγμα, παρά τό ότι ανεφύησαν πολλά κρίσιμα και σοβαρά έθνικά και κοινωνικά θέματα. Είναι γνωστόν ότι τό Σύνταγμα προβλέπει και τόν θεσμό της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας και τόν θεσμό της άμέσου δημοκρατίας (Δημοψήφισμα). Επειδή όμως δέν έγινε ποτέ Δημοψήφισμα, σημαίνει ότι παρατηρείται έλλειμμα δημοκρατικότητας.

Επομένως κινηθήκαμε μέσα από νομοθετικές διαδικασίες και ενδιαφερθήκαμε για την ενεργοποίηση των άδρανοποιημένων διατάξεων του Συντάγματος και όχι για την κατάργησή τους.

3. Είναι γνωστές οι αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας για τό ζήτημα της αναγραφής του θρησκευόμενου στα Δελτία Ταυτοτήτων και ή θέση του Προέδρου της Δημοκρατίας. Σεβόμαστε όμως τούς θεσμούς και γι' αυτό αντιμετώπισαμε την κατάσταση με νηφαλιότητα και ψυχραιμία, παρά τό ότι αισθανθήκαμε άδικημένοι, κυρίως από διαφόρους αναλυτές, οι όποιοι δέν ήθέλησαν να αντιληφθούν την ουσία της προσπάθειας της Εκκλησίας όλον αυτόν τόν καιρό.

Η πρόσφατη απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας είναι μιά απόφαση ή όποία δημιουργεί δεδικασμένον μόνον μεταξύ των διαδίκων (Interpartes), χωρίς να δεσμεύει κανέναν άλλο και δέν έχει καθολική ισχύ, δηλαδή ή ισχύς της δέν εκτείνεται σε τρίτους (erga omnes). Άνεξάρτητα από αυτό ή απόφαση αυτή μπορεί να ανατραπή από κάποιο υπέρτερο Δικαστήριο, όπως είναι τό Ανώτατο Εϊδικό Δδικαστήριο, του άρθρου 100 του Συντάγματος ή τό Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Στρασβούργου, τό όποιο σε άλλες περιπτώσεις δικαίωσε την Εκκλησία, παράδειγμα στο θέμα της Εκκλησιαστικής περιουσίας. Η πείρα στα θέματα αυτά άποδεικνύει ότι οι αποφάσεις άνωτέρων δικαστηρίων κατέστησαν άνενεργείς τις αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας, καθώς επίσης και τό ίδιο τό Συμβούλιο της Επικρατείας με μεταγενέστερες αποφάσεις του άλλαξε νομολογία για τό ίδιο θέμα.

Πέρα από αυτό ή Κυβέρνηση θά πρέπει να εφαρμόσει τις αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας, χωρίς, βέβαια, την συνδρομή της Εκκλησίας - άφου θεωρεί ότι δέν είναι άρμοδιότητά της να ασχοληται με τέτοια ζητήματα - δηλαδή θά πρέπει να εφαρμόσει ή ίδια την συγκεκριμένη απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας ως προς την ιθαγένεια και τό θρήσκευμα.

Ός προς την ιθαγένεια πρέπει να άποσυρθούν όλα τα Δελτία Ταυτοτήτων πού εκδόθηκαν και έχορηγήθηκαν στους Έλληνες πολίτες χωρίς την αναγραφή της ιθαγένειας, καθώς επίσης να εκδοθή άλλη ύπουργική απόφαση με την όποια θά τυπωθούν νέα Δελτία Ταυτοτήτων στα όποια θά αναγράφεται και ή ιθαγένεια στα Δελτία

Ταυτοτήτων ΟΛΩΝ τών Ἑλλήνων πολιτῶν.

Ὡς πρὸς τὸ θρήσκευμα πρέπει νὰ γίνῃ ἰδιαίτερη ρύθμιση. Ἐπειδὴ τὸ Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας ἔκρινε ὅτι ἡ ἀναγραφή τοῦ θρησκευομένου στὶς ταυτότητες εἶναι ἀντισυνταγματική, θὰ πρέπει ἡ Κυβέρνηση νὰ ἀναλάβῃ τὴν ὑποχρέωση νὰ ἀντικαταστήσῃ τὰ Δελτία Ταυτοτήτων ΟΛΩΝ τών Ἑλλήνων πολιτῶν, ὥστε νὰ μὴ ἀναγράφεται τὸ θρήσκευμα, διότι διαφορετικὰ οἱ Ἕλληνες θὰ εἶναι ἄνισοι ἐνώπιον τοῦ νόμου, ἀφοῦ ἄλλοι θὰ ἔχουν ταυτότητα μὲ τὸ θρήσκευμα καὶ θὰ εἶναι ἀντισυνταγματικοί, σύμφωνα μὲ τὴν πρόσφατη ἀπόφαση τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ἄλλοι θὰ εἶναι συνταγματικοί, διότι θὰ ἔχουν ταυτότητα μὲ τίς προδιαγραφές πού προβλέπει τὸ Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας καὶ ἄλλοι θὰ ἔχουν ταυτότητα χωρὶς ἰθαγένεια καὶ χωρὶς θρήσκευμα, ἀφοῦ δὲν θὰ ἀποσυρθοῦν ὅσα δελτία ἐδόθησαν τοὺς τελευταίους μῆνες. Ἔτσι θὰ κυκλοφοροῦν τριῶν εἰδῶν ταυτότητες (!) κατὰ παράβαση τοῦ ἀρθροῦ 4 τοῦ Συντάγματος πού προβλέπει ὅτι ὅλοι οἱ Ἕλληνες πολῖτες εἶναι ἴσοι ἐνώπιον τοῦ Νόμου.

Καὶ πάνω ἀπὸ ὅλα ἡ Κυβέρνηση θὰ πρέπει νὰ προωθήσῃ νέα νομοθετικὴ ρύθμιση, διότι τέτοια ζητήματα πρέπει νὰ ρυθμίζονται νομοθετικὰ ἀπὸ τὸ Κοινοβούλιο πού εἶναι τὸ προπύργιο τῆς Δημοκρατίας.

4. Γίνεται τὸν τελευταῖο καιρὸ ἐπίκληση τοῦ σεβασμοῦ τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων τῆς μειοψηφίας. Πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι βάσει τοῦ ἀρθροῦ 4 τοῦ Συντάγματος οἱ Ἕλληνες πολῖτες εἴμαστε ἴσοι ἐνώπιον τοῦ Νόμου, τὸ Κράτος ἔχει ὑποχρέωση νὰ σέβεται τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα καὶ τοῦ ἐνός καὶ τῶν πολλῶν, καὶ τῆς μειοψηφίας καὶ τῆς πλειοψηφίας, διαφορετικὰ δὲν θὰ εἴμαστε ἴσοι ἐνώπιον τοῦ Νόμου. Εἶναι παραπλάνηση τοῦ λαοῦ τὸ νὰ λέγεται ὅτι τὸ Κράτος πρέπει νὰ προστατεύῃ τὰ δικαιώματα μόνον τῶν λίγων ἢ τῆς μειοψηφίας. Ἄλλωστε ἡ Ἑλλάδα εἶναι ἡ μόνη χώρα στὴν Εὐρώπη πού δὲν ἀσκεῖ ἔλεγχο στὶς καταστροφικὲς ἐνέργειες τῶν μελῶν διαφόρων σεκτῶν καὶ παραθρησκευτικῶν ὀργανώσεων, παρὰ τίς ἐπανειλημμένες ἀποφάσεις τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Κοινοβουλίου.

Πέραν αὐτοῦ πρέπει νὰ γίνῃ ἀντιληπτό ὅτι τὸ 18 ἀρθρο τῆς Διακήρυξης τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων λέγει: "Κάθε ἄτομο ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθερίας τῆς σκέψης, τῆς συνείδησης καὶ τῆς θρησκείας· τὸ δικαίωμα αὐτὸ περιλαμβάνεται ἢ ἐλευθερία γιὰ τὴν ἀλλαγὴ θρησκείας ἢ πεποιθήσεων, ὅπως καὶ ἡ ἐλευθερία νὰ ἐκδηλώνει κανεὶς τὴν θρησκεία ἢ τίς θρησκευτικὲς του πεποιθήσεις, μόνος ἢ μαζί μὲ ἄλλους, δημόσια ἢ ἰδιωτικά, μὲ τὴν διδασκαλία, τὴν ἀσκηση, τὴν λατρεία καὶ τὴν τέλεση τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν".

Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὅλοι οἱ Ἕλληνες πολῖτες ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἐκφράζονται καὶ νὰ ἐξωτερικεύουν τὸ δικαίωμα τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας. Καὶ βέβαια τὸ Κράτος πρέπει νὰ προστατεύῃ τὰ δικαιώματα τῆς θρησκευτικῆς συνείδησης ὅλων τῶν πολιτῶν.

5. Παραβλέπεται τὸν τελευταῖο καιρὸ ἡ ὅλη φιλανθρωπικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ἡ προσφορά τῆς στὸν λαὸ καὶ τὴν κοινωνία. Τὸ ὕψος τῶν τριῶν ἑκατομμυρίων Ἑλλήνων Πολιτῶν δείχνει μεταξύ τῶν ἄλλων καὶ τὴν ἀνταπόκριση τῶν Πολιτῶν στὸ κέλευσμα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν ἀποδοχὴ τοῦ ὅλου ποιμαντικοῦ καὶ κοινωνικοῦ τῆς ρόλου. Καὶ εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ Ἐκκλησία λειτουργεῖ πάνω ἀπὸ 800 κοινωφελῆ καὶ φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα καὶ διὰ τοῦ ἔργου αὐτοῦ προσφέρει μεγάλες ὑπηρεσίες στὸν λαὸ.

6. Ἡ ὅλη ἐξέλιξη τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς καὶ κυρίως τὰ ὅσα εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας ὀδηγοῦν σὲ μερικὲς διαπιστώσεις, οἱ ὁποῖες προβληματίζουν ὅλους μας. Θὰ ἐντοπίσουμε τίς κυριότερες ἀπὸ αὐτές. Ὀδηγοῦν στό:

α) Νὰ λύνονται τὰ θέματα χωρὶς διάλογο καὶ νὰ ἐπιβάλλονται λύσεις ἀπὸ τὴν ἐκάστοτε ἐξουσία χωρὶς νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψη ἡ βούληση τοῦ λαοῦ.

β) Νὰ μὴν εἰσέρχονται τὰ θέματα στὸ Κοινοβούλιο γιὰ τὴν ἀντιμετώπισή τους ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Οἱ ὑπάρχοντες νόμοι νὰ μὴ τροποποιοῦνται ἀπὸ τὸ Κοινοβούλιο, πού εἶναι τὸ προπύργιο τῆς Δημοκρατίας, ἀλλὰ νὰ ἐμπλέκονται τὰ Δικαστήρια στὶς ὑποθέσεις αὐτές καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ συγχέονται οἱ διακριτοὶ ρόλοι μεταξύ νομοθετικῆς, δικαστικῆς καὶ ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας.

γ) Νὰ παραθεωρῆται ἡ ἀρχὴ τῆς ἀμέσου δημοκρατίας, στὴν κοιτίδα τῆς, ὅπως ἐκφράζεται ἀπὸ τὸ Δημοψήφισμα καὶ ἔτσι νὰ μὴ ἐκσυγχρονίζεται ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία. Καὶ εἶναι γνωστὸν ὅτι πατέρας τοῦ Δημοψήφισματος στὴν σύγχρονη ἐποχὴ εἶναι ὁ διαφωτιστὴς Ρουσώ, ὅπως ἐκφράζεται στὸ περίφημο βιβλίο του "τὸ κοινωνικὸ Συμβόλαιο". Καὶ συνέβη στὶς ἡμέρες μας τὸ ἐξῆς ἀξιοπεριέργο: οἱ "διαφωτιστές" τῆς Ἑλλάδος νὰ δίδουν τὸ τελειωτικὸ κτύπημα ἐναντίον τοῦ κατ' ἐξοχίαν δημοκρατικοῦ θεσμοῦ, δηλ. τοῦ δημοψηφίσματος, τὸ ὁποῖο γέννησε ἡ Ἑλλάδα, καὶ αὐτὸ ἐπειδὴ τόλμησε νὰ τὸ προτείνῃ ἡ Ἐκκλησία. Ἐάν δὲν ἀποδέχονται τὸ αἴτημα τῶν

τριών εκατομμυρίων υπογραφών Έλλήνων πολιτών για να γίνη Δημοψήφισμα, αυτό δημιουργεί τήν ανάγκη να εισαχθῆ ὁ θεσμός τῆς ἀναδείξεως τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας μέ τήν ἀπ' εὐθείας ψήφο τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Μόνον ὅταν ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας ἐκλέγεται ἀπό τόν λαό, θά μπορῆ νά ἀντιλαμβάνεται καλύτερα τίς εὐαισθησίες τοῦ λαοῦ.

δ) Νά παραθεωροῦνται καί νά περιφρονοῦνται οἱ πάνω ἀπό τρία ἑκατομμύρια ὑπογραφές Ἑλλήνων καί μάλιστα γιά ἓνα σοβαρό ζήτημα. Ὅταν οἱ πολίτες διαπιστώνουν ὅτι δέν ἔχουν καμμιά τύχη οἱ ὑπογραφές τους, τότε ἀπογοητεύονται καί δέν συμμετέχουν στήν κοινωνική καί πολιτική ζωή τοῦ τόπου μέ ἄμεσο ἀποτέλεσμα νά ἐπέρχεται μιά ἀδράνεια καί ἀποχαύνωση στόν λαό.

ε) Νά χωρίζονται οἱ ἄνθρωποι σέ πολίτες πρώτης, δευτέρας καί τρίτης κατηγορίας. Καί τό σπουδαιότερο, οἱ πρώτης κατηγορίας πολίτες νά ἔχουν τήν δυνατότητα νά ἐκφράζονται καί νά ἐπιβάλλουν τήν ἀποψή τους, ἐνῶ οἱ ἄλλων κατηγοριῶν πολίτες νά μὴ εἰσακούονται. Αὐτό βοηθᾷ στήν νοοτροπία πού περιγράφει ὁ Τσόμσκι, παρουσιάζοντας τήν ἀποψη τοῦ Λίπμαν, νά χωρίζεται ἡ κοινωνία μας στήν λεγομένη "εἰδικευμένη τάξη" καί στό λεγόμενο "ζαλισμένο κοπάδι". Μιά τέτοια ὅμως δημοκρατία δέν ἀντέχει στήν σύγχρονη ἐποχή.

στ) Νά ὑβρίζεται ἡ Ἐκκλησία ἂν καί ἔχη μιά τέτοια μεγάλη ἱστορία καί κοινωνική προσφορά ὄχι μόνον στό παρελθόν, ἀλλά καί στό παρόν. Τόν τελευταῖο καιρό ἀκούστηκαν καί ἐγράφησαν πάρα πολλά πού δείχνουν ἄγνοια τῆς ἱστορικής πραγματικότητας, ἀλλά καί ἄγνοια τῶν ὅρων πού χρησιμοποιοῦνται. Ἀπέδειξαν ὅτι δέν γνωρίζουν τούς ὅρους θεοκρατία, Μεσαίωνα κ.λπ. δέν μπόρεσαν νά ξεχωρίσουν τήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ἀπό τίς ἄλλες χριστιανικές παραδόσεις.

ζ) Νά μᾶς ἀπαγορεύεται νά ἀσχολούμαστε μέ τά πολιτικά (ὄχι κομματικά) δρώμενα τῆς χώρας μας καί νά ἔχουμε ἀποψη γιά ὅλα τά τεκταινόμενα, ὡσάν νά μὴ εἴμαστε Ἑλληνες Πολίτες. Ὅμως ἐμεῖς αἰσθανόμαστε ὅτι ἀνήκουμε στό κοινωνικό σύνολο καί ἔχουμε, ὡς ὑπεύθυνα πρόσωπα, ἀποψη γιά τά δρώμενα στήν κοινωνία, χωρίς νά ἀναμειγνυόμαστε στήν κομματική ζωή. Γεννηθήκαμε πρῶτα ὡς Ἑλληνες Πολίτες καί ἔπειτα βαπτισθήκαμε Χριστιανοί καί πολύ ἀργότερα χειροτονηθήκαμε Ἱερεῖς καί Ἐπίσκοποι. Αὐτό σημαίνει ὅτι κανείς δέν ἔχει τό δικαίωμα νά μᾶς ἀφαιρέση τήν πρώτη μας ιδιότητα, τήν ιδιότητα, δηλαδή, τοῦ Ἑλλήνα πολίτη.

η) Νά ἐπικρατῆ ἡ νοοτροπία τῆς αὐθαιρεσίας τῆς κάθε ἐξουσίας, πού θά ἐπιβάλλεται μέ τά μέσα πού διαθέτει καί μέ τόν τρόπο αὐτό νά ἐκφράζεται ἡ ἀλαζονεία τῆς ἐξουσίας. Ὁ Θέμος Ἀναστασιάδης αὐτές τίς ἡμέρες ἔγραψε ἓνα ἄρθρο μέ τίτλο "Δημοκρατία χωρίς Βουλή καί λαό", ἐννοώντας ὅτι ἐπιβάλλεται μιά ἀποψη ἀπό τήν κατεστημένη τάξη, χωρίς τό θέμα νά εἰσαχθῆ στό Κοινοβούλιο καί χωρίς νά γίνη Δημοψήφισμα, ὅπως τό ζήτησαν τρία ἑκατομμύρια Ἑλλήνων πολιτῶν.

θ) Νά ἀγνοῖται ἡ πολιτισμική παράδοση τοῦ τόπου, ἀφοῦ εἶναι γνωστόν ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι τό Θεανθρώπινο Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλά ταυτόχρονα εἶναι καί ἐκφραστής ἑνός ὀλοκλήρου πολιτισμοῦ. Ἡ Ἐκκλησία μέ τήν λατρεία της, τίς ἐκκλησιαστικές τέχνες καί τόν ὅλο τρόπο διοικήσεώς της διαφυλάσσει ἓναν πολιτισμό πού μπορεῖ νά προσφέρει πολλά στήν σύγχρονη παγκόσμια πραγματικότητα.

ι) Νά τίθεται ἡ Ἐκκλησία στό περιθώριο τοῦ ἔθνους, πράγμα τό ὁποῖο σημαίνει ὅτι ἀφήνεται νά διοργανώνεται ἡ κοινωνία ἀνθρωποκεντρικά καί οἱ ἄνθρωποι, ἰδιαίτερος οἱ νέοι μας, νά μὴ ἔχουν τήν δυνατότητα νά ἀποκτήσουν νόημα ζωῆς, γιά νά λύσουν τά μεγάλα προβλήματα πού τούς ἀπασχολοῦν.

ια) Νά ὑποτιμᾶται ὁ αὐθόρμητος καί εἰλικρινής λόγος καί βεβαίως νά ὑπερτιμᾶται καί νά θεοποιεῖται ἡ ξύλινη γλώσσα πού διακρίνεται γιά τόν τετορνευμένο λόγο, τήν ἐκφραση τῆς μισῆς ἀλήθειας, τίς ἀφηρημένες ἐκφράσεις, πού δημιουργεῖ μεγάλη ἀπογοήτευση στόν λαό. Ἡ ξύλινη αὐτή γλώσσα, ὅταν συνδέεται καί μέ τά λεγόμενα διαπλεκόμενα συμφέροντα, κάνει τούς ἀνθρώπους νά ἀπογοητεύονται καί ἀπό αὐτήν τήν πολιτική ζωή.

ιβ) Νά ἐκλαμβάνεται τό συνταγματικό δικαίωμα τοῦ λαοῦ νά ἀναφέρεται μέ τήν ὑπεύθυνα ὑπογραφή του στήν Κυβέρνηση καί νά ὑποβάλλῃ ἓνα αἴτημα, ὥστε ἐκείνη νά ἐνεργοποιήσῃ τό σχετικό ἄρθρο τοῦ Συντάγματος γιά τό Δημοψήφισμα, ὡς ἐκτροπή ἀπό τήν συνταγματική τάξη καί κατά κάποιον τρόπο ὡς ἓνα... πρᾶξικόπημα. Πρόκειται γιά ἓνα χαρακτηριστικό παράδειγμα ἀποπροσανατολισμοῦ τῆς κοινῆς γνώμης, καθὼς ἐπίσης δείχνει τό πῶς ἐρμηνεύεται κακῶς τό Σύνταγμα καί ἐπί πλέον ὅτι ἐκεῖνοι πού δίνουν μιά τέτοια ἐρμηνεία πάσχουν ἀπό ἓνα αἶσθημα ἀνασφάλειας.

[Ἐπειδὴ πῶς πάνω ἀναφερθήκαμε στήν διάκριση πού γίνεται μεταξύ τῆς τάξης τῶν εἰδικευμένων καί τοῦ

ζαλισμένου κοπαδιού, θά θέλαμε νά καταγράψουμε ένα μικρό απόσπασμα από τό βιβλίο του Νόαμ Τσόμσκι "Νέα Τάξη, μυστικά καί ψέματα", τό όποιο έφαρμόσθηκε άκριβώς στήν δική μας περίπτωση.

"Ο Λίπμαν τό ύποστήριξε αυτό μέ μία πολύ καλά έπεξεργασμένη θεωρία γιά τή σύγχρονη δημοκρατία. Υποστήριξε ότι σέ μία δημοκρατία πού λειτουργεί σωστά ύπάρχουν τάξεις πολιτών. Υπάρχει πρῶτ' άπ' όλα ή τάξη τών πολιτών πού πρέπει νά συμμετέχουν ένεργητικά στή διαχείριση τών δημοσίων ύποθέσεων. Αυτή είναι ή ειδικευμένη τάξη. Είναι οί άνθρωποι πού αναλύουν, έκτελούν, παίρνουν άποφάσεις καί διαχειρίζονται τά πράγματα στά πολιτικά, οικονομικά, καί ιδεολογικά συστήματα. Αυτό είναι μόνο ένα μικρό ποσοστό του πληθυσμού. Φυσικά, όποιοσδήποτε προτείνει αυτές τίς ιδέες πάντα είναι μέλος αυτής τής μικρής ομάδας, καί μιλά γιά τό τί θά έπρεπε νά κάνουν γιά αυτούς τούς άλλους. Αυτούς τούς άλλους, αυτούς έξω από τή μικρή ομάδα, τή μεγάλη πλειονότητα του πληθυσμού, τό "κοπάδι πού τά' χει χαμένα" όπως έλεγε ό Λίπμαν. Πρέπει νά προστατεύσουμε τούς έαυτούς μας από "τό ποδοπάτημα καί τό βρυχηθμό του ζαλισμένου κοπαδιού". Τώρα ύπάρχουν δύο "λειτουργίες" σέ μία δημοκρατία. Η ειδικευμένη τάξη, οί υπεύθυνοι άνθρωποι διεξάγουν τήν έκτελεστική λειτουργία, πού σημαίνει ότι αυτοί είναι πού σκέφτονται, σχεδιάζουν καί καταλαβαίνουν τά κοινά συμφέροντα. Μετά είναι καί τό ζαλισμένο κοπάδι, καί αυτό έχει μία λειτουργία στή δημοκρατία. Η λειτουργία του σέ μία δημοκρατία, είπε, συνίσταται στό νά άποτελεί τούς "θεατές" καί όχι τούς συμμετέχοντες στή δράση. Αλλά έχει κάτι περισσότερο από αυτή τή λειτουργία, γιάτί ύπάρχει δημοκρατία. Περιστασιακά επιτρέπεται νά ρίχνει τό βάρος του στό ένα ή τό άλλο μέλος τής ειδικευμένης τάξης. Μέ άλλα λόγια, επιτρέπεται στά μέλη του κοπαδιού νά πουν "Σέ θέλουμε γιά άρχηγό μας" ή "Θέλουμε έσένα γιά άρχηγό μας". Καί αυτό επειδή ύπάρχει δημοκρατία καί όχι άπολυταρχία. Αυτό λέγεται έκλογές. Αλλά άφού έχουν έκλέξει τό ένα ή τό άλλο μέλος τής ειδικευμένης τάξης ύποτίθεται ότι βυθίζονται πάλι καί γίνονται θεατές τής δράσης καί όχι συμμετέχοντες. Αυτή είναι μία δημοκρατία πού λειτουργεί σωστά.

Καί ύπάρχει λογική σ' αυτό. Υπάρχει άκόμη ένα είδος άναγκαστικής ήθικης άρχής. Η άναγκαστική ήθική άρχή είναι ότι ή μάζα του κοινού είναι πολύ ήλίθια γιά νά μπορεί νά κατανοεί τά πράγματα. Εάν επιχειρήσουν αυτοί οί άνθρωποι νά συμμετέχουν στή διαχείριση τών δικών τους ύποθέσεων, τό μόνο πού θά προκαλέσουν είναι προβλήματα. Συνεπώς, θά ήταν άνήθικο καί μή άρμόζον νά τούς επιτρέψουμε νά τό κάνουν. Πρέπει νά δαμάσουμε τό ζαλισμένο κοπάδι, νά μήν επιτρέψουμε στό ζαλισμένο κοπάδι νά όργιστεί καί νά τσαλαπατήσει καί νά καταστρέψει πράγματα. Είναι άκριβώς ή ίδια λογική πού λέει ότι δέν είναι σωστό ν' αφήνεις ένα τρίχρονο παιδί νά τρέχει μέσα στό δρόμο. Δέν παρέχεις σέ ένα παιδί τριών χρονών αυτό τό είδος τής έλευθερίας, διότι δέν ξέρει πώς νά χειριστεί αυτή τήν έλευθερία. Αντίστοιχα, δέν επιτρέπεις στό ζαλισμένο κοπάδι νά συμμετέχει στή δράση. Θά προκαλέσει μπελάδες".

Είναι σίγουρο ότι δέν επιθυμούμε μία τέτοια δημοκρατία, ή όποία λειτουργεί ως μία τρομοκρατία μέ επιστημονικό τρόπο. Καί φυσικά μία παρέμβαση ώστε ό λαός νά εκφράσει τίς άπόψεις του, είναι άρκετά επικίνδυνη γιά τήν νέου τύπου δημοκρατία πού θέλει νά επιβάλλη ή Νέα Τάξη, όπως τήν είδαμε στό πίο άνω απόσπασμα].

7. Ο τρόπος μέ τόν όποιο άντιμετωπίσθηκαν από τήν Πολιτεία τά τρία έκατομμύρια ύπογραφών τών Έλλήνων πολιτών πού ζητούσαν τήν διενέργεια Δημοψηφίσματος, δημιούργησε πικρίαν στόν λαό καί κυρίως σέ αυτούς πού υπέγραψαν καί ανέλαβαν τήν ευθύνη τής ύπογραφής τους. Καί αυτή ή πικρία δέν θεραπεύεται ούτε μέ τίς άποφάσεις του Συμβουλίου τής Έπικρατείας, ούτε μέ τήν θέση τήν όποία έλαβε ό Ανώτατος Πολιτειακός άρχοντας, ούτε μέ τίς νομικίστικες αιτιολογίες πού χρησιμοποιήθηκαν, ούτε μέ τίς ύβρεις καί τίς επιθέσεις εναντίον τής Έκκλησίας καί του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών καί πάσης Ελλάδος κ. Χριστοδούλου, ούτε μέ τήν παρέλευση του χρόνου. Πρόκειται γιά μία πληγή πού καλύφθηκε έξωτερικά, αλλά εάν δέν θεραπευθί στό βάθος αυτή ή πληγή, τότε άργά ή γρήγορα θά δημιουργήση πολλά προβλήματα. Γι' αυτό κυρίως ή Πολιτεία πού δημιούργησε τό πρόβλημα, κατά τό "ό τρώσας καί ίάσεται", πρέπει νά βρῆ τούς κατάλληλους τρόπους, γιά νά θεραπεύση τήν απογοήτευση πού αισθάνθηκε ό λαός από τήν πολιτική καί πολιτειακή του ήγεσία.

Γενικά πρέπει νά παρατηρήσουμε καί νά ύπογραμμίσουμε έμφαντικά ότι ή Έκκλησία είναι ένας άγιος θεσμός πού άντεξε στόν χρόνο καί δέν έπαθε άπολύτως τίποτε, άν καί πέρασε από διωγμούς καί πιέσεις.

[Ο άγιος Ιωάννης ό Χρυσόστομος γράφει πολύ χαρακτηριστά γιά τήν δύναμη τής Έκκλησίας:

"Έκκλησίας ουδέν ίσον. Μή μοι λέγε τείχη καί όπλα· τείχη μέν γάρ τῷ χρόνῳ παλαιούνται, ή Έκκλησία δέ ουδέποτε γηραῖ. Τείχνη βάρβαροι καταλύουσιν, Έκκλησίας δέ ουδέ δαίμονες περιγίνονται. Καί ότι ου κόμπος τά ρήματα, μαρτυρεῖ τά πράγματα. Πόσοι έπολέμησαν τήν Έκκλησίαν καί οί πολεμήσαντες άπώλοντο; Αυτή δέ ύπέρ τών ουρανών αναβέβηκε. Τοιούτον έχει μέγεθος ή Έκκλησία· πολεμουμένη νικᾷ· επιβουλευομένη

περιγίνεται· ὕβριζομένη, λαμπρότερα καθίσταται· δέχεται τραύματα, καί οὐ καταπίπτει ὑπὸ τῶν ἐλκῶν· κλυδωνίζεται, ἀλλ' οὐ καταποντίζεται· χειμάζεται, ἀλλὰ ναυάγιον οὐχ ὑπομένει· παλαίει, ἀλλ' οὐχ ἠττάται· πυκτεύει, ἀλλ' οὐ νικάται. Διὰ τί οὖν συνεχώρησε τὸν πόλεμον; Ἵνα δείξῃ λαμπρότερον τὸ τρόποιον. Παρήτε κατά τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καί ἐβλέπετε ὅσα ἐκινεῖτο ὄπλα, καί θυμὸς στρατιωτικὸς πυρὸς σφοδρότερος, καί ἡμεῖς ἐπὶ τὰς βασιλικὰς αὐλὰς ἐπειγόμεθα. Ἀλλὰ τί; Τοῦ Θεοῦ χάριτι οὐδὲν ἡμᾶς ἐκείνων κατέπληξε"].

Ἐπίσης πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι καμμιά προσπάθεια δὲν χάνεται, ἀφοῦ ὑπάρχει ὁ ἱστορικός νόμος τῆς ἑτερογονίας τῶν σκοπῶν. Πιστεύουμε ὅτι ἡ προσπάθεια πού ἔκανε ὅλον αὐτὸν τὸν καιρὸ ἡ Ἐκκλησία μὲ τὴν ὑπενθύμιση τοῦ λησμονημένου καὶ παραθεωρημένου θεσμοῦ τοῦ Δημοψηφίσματος θά γονιμοποιήσῃ ἄλλες πραγματικότητες. Ἦδη ὁ σπóρος ἔπεσε πολὺ βαθειά καὶ ἀργότερα θά καρποφορήσῃ. Ἐνδεχομένως θά περάσῃ χειμῶνας, ἀλλὰ ὁ σπóρος τὸν ὁποῖο ἔσπειρε ἡ Ἐκκλησία ὅλον αὐτὸν τὸν τελευταῖο καιρὸ θά ἀνθίσῃ τὴν ἀνοιξη. Θά δοῦμε στό ἄμεσο καὶ προσεχές μέλλον νὰ ἐκλέγονται ἀπὸ τὸν λαὸ οἱ Πρόεδροι τῆς Δημοκρατίας, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν κομμάτων, θά δοῦμε νὰ εἰσάγεται ἡ ἀρχὴ τῶν Δημοψηφισμάτων γιὰ κρίσιμα καὶ κοινωνικὰ ζητήματα, θά δοῦμε νὰ ἐπικρατοῦν διακριτοὶ ρόλοι μεταξύ νομοθετικῆς καὶ ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας πού εἶναι ἡ οὐσία τῆς δημοκρατίας, ὅπως τὸ πρότεινε ἀκόμη καὶ ὁ Ἀδαμάντιος Κοραΐς καὶ γενικὰ θά δοῦμε νὰ συμμετέχῃ ὁ λαὸς στὴν διακυβέρνηση τῆς χώρας ἐνεργότερα. Οἱ ἀγῶνες καὶ μάλιστα οἱ ἰδεολογικοὶ καὶ πνευματικοὶ ἀγῶνες, ἔχουν πάντοτε καρπούς καὶ ἀποτελέσματα, ἔστω καὶ ἂν δέν εἶναι ἄμεσα ὀρατά. Καὶ κάποτε σὲ αὐτὸν τὸν τόπο θά λένε ὅτι πρώτη φορὰ μὲ τόσο ἰσχυρὸ λόγο ἡ Ἐκκλησία μίλησε γιὰ Δημοψήφισμα. Καθὼς ἐπίσης θά χαρακτηρίσουν μὲ τὸν ἀνάλογο τρόπο καὶ ἐκείνους πού συνετέλεσαν στό νὰ σβῆσῃ πρὸς τὸ παρὸν μιὰ ἐλπίδα "δημοκρατικοποίησης τῆς Δημοκρατίας".

Ἐμεῖς κάναμε τὸ καθήκον μας καὶ ἡ ἱστορία θά κρίνῃ. Δέν αἰσθανόμαστε ἠττημένοι, ἀλλὰ ἐκφραστὲς τῆς ἐπιθυμίας τοῦ λαοῦ καὶ πρωτοπόροι μιᾶς εὐγενικῆς προσπάθειας, ἡ ὁποία ὁμως ἀντιμετωπίσθηκε μὲ τὶς μεθόδους τῆς Νέας Τάξης καὶ τῆς νοοτροπίας τῆς παγκοσμιοποίησης. Ζήσαμε στὴν ὑπαρξή μας τί θά πῆ Νέα Τάξη πραγμάτων καὶ παγκοσμιοποιημένη Κοινωνία".

4. Συμπερασματικές ἐκτιμήσεις

Εἶναι φυσικὸ μετὰ ἀπὸ κάθε προσπάθεια νὰ γίνεταί ἀνάλυση τῶν γεγονότων πού προηγήθηκαν καὶ νὰ καταγράφονται μερικὰ συμπεράσματα. Μέσα στὰ πλαίσια αὐτά θά ἤθελα νὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ ἐκθέσω μερικὲς συμπερασματικές ἐκτιμήσεις μου, πέρα ἀπὸ ὅσα μπορεῖ κανεὶς νὰ συμπεράνῃ ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση τῶν δύο προηγουμένων εἰσηγήσεών μου καὶ τῆς παρουσίας.

Πρῶτη ἐκτίμησή μου εἶναι ὅτι ὁ ἀγῶνας γιὰ τὴν ἀναγραφή τοῦ θρησκευματοῦ στὶς ταυτότητες δέν προκλήθηκε ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν Ἐκκλησία. Ἀντίθετα μάλιστα ἡ Ἱερά Σύνοδος, ἔχοντας ὑπ' ὄψη τῆς τὴν ἀγωνία τοῦ ποιμνίου τῆς, εἶχε συγκροτήσει ἀπὸ νωρὶς εἰδικὴ Συνοδικὴ Ἐπιτροπὴ καὶ ἦταν ἔτοιμη νὰ ἀντιμετωπίσῃ νηφάλια τὸ θέμα μὲ τὴν Πολιτεία, ὅταν θά γινόταν διάλογος. Ὅμως, ὅπως εἶναι γνωστὸν, διάλογος δέν ἔγινε ποτέ γιὰ τὸ θέμα αὐτό. Πέρα ἀπὸ τὶς ἀποφάσεις τῆς Κυβερνήσεως, τὶς ὁποῖες εἶχε τὴν ἀρμοδιότητα νὰ λάβῃ, ἂν καὶ ἡ ἴδια ἰσχυριζόταν ὅτι θά γίνῃ διάλογος μὲ τὴν Ἐκκλησία, ἡ ὅλη μεθοδολογία καὶ διαδικασία πού ἐπέλεξε ἦταν λανθασμένη. Ὅλοι οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Κομμάτων τοὺς ὁποῖους ἐπισκεφθήκαμε, ἀλλὰ καὶ τὰ μέλη τῆς Κυβερνήσεως, ὁμολόγησαν ὅτι οἱ χειρισμοὶ ἀπὸ πλευρᾶς τῆς Κυβερνήσεως δέν ἦταν οἱ κατάλληλοι.

Δεύτερη ἐκτίμηση εἶναι ὅτι ἡ Ἐκκλησία δέν εἶχε πρόθεση νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸ θέμα τῆς ἀναγραφῆς τοῦ θρησκευματοῦ στὶς ταυτότητες πολιτικά καὶ κομματικά. Θά μπορούσα στό σημεῖο αὐτὸ νὰ ἀναφέρω πολλὰ παραδείγματα, ἀλλὰ δέν θά τὸ πράξω. Παρὰ τὴν πρόθεση ὁμως τῆς Ἐκκλησίας νὰ μὴν ἐμπλακῆ σὲ κομματικές διενέξεις, ἐν τούτοις τὸ θέμα ἐνεπλάκη, δυστυχῶς, σὲ κομματικές ἀντιπαραθέσεις, ὄχι ὁμως μὲ εὐθύνη τῆς Ἐκκλησίας. Σχεδὸν ὅλες οἱ κομματικές παρατάξεις προσπάθησαν νὰ ἐκμεταλλεθοῦν τὴν κατάσταση. Καὶ αὐτὸ εἶναι δεῖγμα ὅτι ζοῦμε σὲ μιὰ κοινωνία ἀπόλυτα κομματικοποιημένη, ὅποτε τὸ ἔργο τῆς ἐνοποίησης τῆς κοινωνίας ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία καθίσταται μέρα μὲ τὴν μέρα δυσκολότερο. Θά ἤθελα ἀπλῶς νὰ ἀναφερθῶ σὲ ἓνα προσωπικὸ μου παράδειγμα. Ἐνῶ στὶς ἀνακοινώσεις τὶς ὁποῖες ἔκανα, ἀλλὰ καὶ στό ὅλο συγγραφικὸ μου ἔργο, ὑποστήριξα καὶ ὑποστηρίζω ὅτι ἡ Ἐκκλησία κινεῖται πέρα καὶ πάνω ἀπὸ κομματικές παρατάξεις, ἐν τούτοις μὲ παρουσίασαν ὅτι δηθεν εἶπα ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἔγινε τὸ πρῶτο Κόμμα, πράγμα ἀναληθές καὶ ἀνακριβές. Ἐζῆσα ἔτσι στὴν ζωὴ μου τί θά πῆ διαστρέβλωση τῶν λόγων καὶ, βεβαίως, τί θά πῆ νεοταξικὴ ἀντίληψη.

Τρίτη ἐκτίμηση εἶναι ὅτι τὰ Συνοδικὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα ἐκδόθηκαν κατά τὴν διάρκεια τοῦ ἀγῶνος γιὰ τὴν ἀναγραφή τοῦ θρησκευματοῦ στὰ Δελτία Ταυτοτήτων, κινήθηκαν σὲ σωστὴ κατεύθυνση, διότι παρουσίασαν τὸ θέμα θεολογικά, ἐκκλησιολογικά, πολιτισμικά καὶ κοινωνιολογικά. Ὅμως διάφορα μέλη τῆς Ἐκκλησίας, Κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ, ἔκαναν λάθη μὲ τὶς δηλώσεις τους καὶ τὰ γραπτὰ τους κείμενα. Καὶ βεβαίως συνετέλεσαν

καί αὐτοί στό νά ὀξυνθῆ ἡ κατάσταση καί νά ἐπέλθῃ αὐτή ἡ πόλωση μεταξύ Ἐκκλησίας καί Πολιτείας. Εὐτυχῶς ὅμως, ἡ ὅλη ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά καί ἡ διδασκαλία της, ὅπως διατυπώθηκε ἀπό τοὺς ἁγίους Πατέρας, ἀμβλυναν τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς νοοτροπίας.

Τέταρτη ἐκτίμηση εἶναι ὅτι παρά τὰ μικρὰ λάθη τὰ ὁποῖα ἔγιναν, ἐν τούτοις ἡ προσπάθεια τῆς Ἐκκλησίας συνετέλεσε στό νά ἐνεργοποιηθῆ ἡ ἀγρυπνοῦσα συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας, πού εἶναι ὁ ἴδιος ὁ λαός. Ἡ ἀπόφαση τῆς Ἱερᾶς Συνόδου γιά τὴν συλλογὴ τῶν ὑπογραφῶν, πέρα ἀπὸ τίς ὁποῖες ἄλλες κρίσεις, συνετέλεσε στό νά γίνῃ εὐρύτατη συζήτηση σέ ὅλα τὰ στρώματα τοῦ λαοῦ γιά τὴν θέση τῆς Ἐκκλησίας μέσα στὴν Κοινωνία, γιά τὴν παράδοση τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, γιά τὴν ἑτερότητα τῆς πολιτισμικῆς μας παραδόσεως, σέ σχέση μέ ἄλλες παραδόσεις, γιά τὴν καλύτερη διοργάνωση τῆς κοινωνίας μας, γιά τὴν ἐνεργοποίηση τοῦ θεσμοῦ τῆς ἀμέσου δημοκρατίας, πού εἶναι τὸ Δημοψήφισμα. Αὐτὴ ἡ ἐνεργοποίηση τοῦ λαοῦ εἶναι ἓνα σημαντικό γεγονός, γιατί ἀφ' ἑνός μὲν ἀποφεύγεται νά περιπίπτῃ ὁ λαός σέ μιὰ ἀδράνεια, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀποτελεῖ μιὰ ἀνάσχεση γιά ὅσους ἐπιδιώκουν τὴν ἀπώλεια τῆς πολιτισμικῆς μας ἑτερότητας.

Πέμπτη διαπίστωση εἶναι ὅτι ἡ ἀπόφαση τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας γιά τὸ θέμα τῶν Δελτίων Ταυτοτήτων καί ἡ θέση τὴν ὁποία ἔλαβε ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας δέν εἶναι δυνατόν νά σταματήσουν τὴν ἐπιθυμία τοῦ λαοῦ νά ἐκφράζῃ τίς ἀπόψεις του καί νά συντελῆ στὴν καλύτερη διοργάνωση τῆς κοινωνίας. Ὁ ἱστορικός νόμος τῆς ἑτερογονίας τῶν σκοπῶν θά ἔχῃ ἐφαρμογὴ καί στό σημεῖο αὐτό. Καμμία προσπάθεια δέν πίπτει στό κενό, ἀλλὰ ὅλες ἔχουν ἄμεσα καί ἔμμεσα ἀποτελέσματα. Ἢδὴ μπορῶ νά σᾶς διαβεβαιώσω ὅτι ἡ συμμετοχὴ τοῦ μισοῦ περίπου ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ τοῦ λαοῦ προξένησε μεγάλη ἐντύπωση σέ διεθνεῖς ὀργανώσεις πού ἐνδιαφέρονται γιά τὸν θεσμό τῆς ἀμέσου Δημοκρατίας.

Ὁ κ. Γεώργιος Κόκκας, ἐκπρόσωπος τῆς μὴ Κυβερνητικῆς Ὁργάνωσης "Βῆμα γιά Δημοκρατία Πολιτῶν" μέ τὴν ἀπὸ 3ῆ Ὀκτωβρίου 2001 ἐπιστολὴ του μοῦ ἔγραψε:

"Σᾶς γνωρίζουμε ὅτι ἔχουμε ἀνακοινώσει κατ' ἀρχὴν τὴν ἐπιτυχέστατη δημοψηφισματικὴ πρωτοβουλία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στίς ἐξῆς Διεθνεῖς Ὁργανώσεις πού συμμετέχουμε καί ἐκπροσωποῦμε στὴν Ἑλλάδα, ἐνῶ σᾶς ἐκφράζουμε ταυτόχρονα τὰ συγχαρητήρια καί τὸν θαυμασμό ὅλων γιά τὸ ἐπίτευγμα τοῦ ὑψηλότατου ποσοστοῦ ἀνταπόκρισης τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καί τὴν ἀπορία τους γιά τὸ ἔλλειμα δημοκρατικῆς εὐαισθησίας, πού ἐπέδειξε ἡ συντεταγμένη "Ἑλληνικὴ Δημοκρατία" στό κέλευσμα τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας πού προκαλέσατε...".

Καί παραθέτει τίς Διεθνεῖς αὐτές Ὁργανώσεις, καθὼς ἐπίσης τὴν ἱστορία καί τὸ ἔργο κάθε Ὁργανώσεως, ἤτοι:

α) CICDD - Διαρκές Διεθνές Συνέδριο Ἄμεσης Δημοκρατίας - (Continuing International Congress on Direct Democracy)",

β) "WDDM - Παγκόσμιο Κίνημα Ἄμεσης Δημοκρατίας - (Worldwide Direct Democracy Movement)",

γ) "NDDIE - Δίκτυο τῶν Ἀμεσοδημοκρατικῶν Πρωτοβουλιῶν Εὐρώπης - (Network of Direct Democratic Initiatives in Europe)",

δ) "Eurotopia, ἢ "Εὐρω(ου)τοπία "",

ε) "IRI Europe - Τὸ Εὐρωπαϊκὸ Ἰνστιτοῦτο Πρωτοβουλιῶν Ἀνάκλησης Νόμων καί Δημοψηφισμάτων (Initiative & Referendum Institute of Europe) ".

Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὅλες αὐτές οἱ Διεθνεῖς Ὁργανώσεις, πού ἐνδιαφέρονται γιά τὸ θέμα τῆς ἀμεσης Δημοκρατίας, ἔχουν ἐνημερωθῆ γιά τὴν προσπάθεια τῆς Ἐκκλησίας καί ἀσφαλῶς θά τὴν ἀξιοποιήσουν.

Ἐπίσης, πρέπει νά σημειώσουμε ὅτι ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἔχει ἐπιδείξει ἡ "Ἐνωση Ἐνεργῶν Πολιτῶν" τῆς ὁποίας βασικός στόχος εἶναι ἡ καθιέρωση τοῦ Δημοψηφίσματος καί τῆς Δημοψηφισματικῆς Πρωτοβουλίας τῶν πολιτῶν καί μάλιστα ἔχει ὑποβάλλει σχετικὲς προτάσεις.

Ἐχω δὲ πληροφορίες ὅτι αὐτὸ καθ'αυτὸ τὸ γεγονός θά ἔχῃ συνέπειες στὸν Εὐρωπαϊκὸ χῶρο, ἀλλὰ καί στὴν Χώρα μας, ἔστω καί ἂν δέν ἱκανοποιήθηκε τὸ αἴτημά μας.

Ἐκτὴ διαπίστωση εἶναι ὅτι πέραν ἀπὸ τοὺς κοσμικούς καί θεσμικούς νόμους, λειτουργοῦν οἱ λεγόμενοι πνευματικοὶ νόμοι, πρόκειται δηλαδὴ γιά τὸ γεγονός ὅτι ὁ Θεὸς διευθύνει τὴν ἱστορία. Μπορεῖ νά φαίνεται ὅτι

πρός τό παρόν επικρατοῦν οἱ ἀνθρώπινοι νόμοι, ὅμως τελικά θά κατισχύσουν καί θά επικρατήσουν οἱ πνευματικοί νόμοι. Ἡ ἱστορία ἀποδεικνύει ὅτι κατέρρευσαν ὀλόκληρες αὐτοκρατορίες, ἀλλά ἡ Ἐκκλησία μένει στόν αἰῶνα. Ὁ Εὐαγγελιστής Ἰωάννης λέγει: "ὁ κόσμος παράγεται καί ἡ ἐπιθυμία αὐτοῦ· ὁ δέ ποιῶν τό θέλημα τοῦ Θεοῦ μένει εἰς τόν αἰῶνα" (Ἰω. Α', β' 17). Πρέπει νά μᾶς διακατέχη ὁ φόβος τῆς παραβάσεως τῶν πνευματικῶν νόμων.

Ἐβδομη διαπίστωση εἶναι ὅτι παρά τό φαινομενικά ἀπαισιόδοξο ἀποτέλεσμα, τά πράγματα δέν εἶναι ἀνησυχητικά. Ἐννοῶ ὅτι ἐπικρατεῖ μιά κοσμική ἀλλά καί θεολογική ἐρμηνεία περί τῆς νίκης καί τῆς ἡττας. Μερικοί ἰσχυρίσθησαν ὅτι στόν ἀγῶνα αὐτόν ἡττήθηκε ἡ Ἐκκλησία, ὅμως ἐμεῖς ἀπό τήν διαχρονική πείρα πού διαθέτουμε γνωρίζουμε πολύ καλά ὅτι ἡ Ἐκκλησία δέν ἡττᾶται ποτέ. Ἡ Ἐκκλησία δέν εἶναι ἕνα ἀνθρώπινο σωματεῖο, ἀλλά τό Θεανθρώπινο Σῶμα τοῦ Χριστοῦ.

Βεβαίως, ἡ κοσμική νοστροπία φαίνεται ὅτι νικά σέ ἱστορικό καί ἐπιφανειακό ἐπίπεδο, ὅμως ἡ θεολογία, ἡ ἐκκλησιαστική ζωή νικά σέ μεταϊστορικό ἐπίπεδο.

Εἶναι δέ γνωστόν ἀπό ὅλη τήν ἐκκλησιαστική ἱστορία ὅτι "ὁ Σταυρός εἶναι ἡ καθέδρα τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας", κατά τόν Μπρατσιανίνωφ, ὅτι τό "ἦθος" τοῦ Ἐσταυρωμένου Χριστοῦ εἶναι ἡ κενωτική προσφορά, καί βεβαίως ὅσο κανεῖς βιώνει τόν Σταυρό τοῦ Χριστοῦ στά ὄρια τῆς προσωπικῆς του ζωῆς καί ὅσο κανεῖς μετέχει τῆς κενώσεως τοῦ Χριστοῦ τόσο καί δοξάζεται. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος διαβεβαιώνει "ὅταν γάρ ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμί" (Β' Κορ. ιβ' 10). Καί εἶναι γνωστή ἡ πνευματική συνομιλία τήν ὁποία εἶχε ὁ Ἀπόστολος Παῦλος μέ τόν Χριστό καί ἡ ἀπάντηση τοῦ Χριστοῦ, "ἡ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται" (Β' Κορ. ιβ' 9). Ἡ Ἐκκλησία μεγαλουργεῖ κυρίως κατά τήν διάρκεια τῶν διωγμῶν, ἐνῶ μετά τήν παύση τῶν διωγμῶν ἔζησε σέ μικρό ἢ μεγάλο βαθμό τήν ἐκκοσμίκευση.

Καί ἡ ὄγδοη διαπίστωση πού ἔκανα τόν τελευταῖο καιρό ἦταν ὅτι εἶναι ἄκρως ἀπαραίτητο ὡς Ποιμένες τοῦ λαοῦ καί Κληρικοί τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας νά θεολογοῦμε, γιατί δυστυχῶς ἰσχύει καί γιά τήν ἐποχή μας ὁ λόγος τοῦ Μ. Βασιλείου ὅτι οἱ ἀνθρώποι "τεχνολογοῦσι καί οὐ θεολογοῦσι".

Βεβαίως ἀναφύονται πολλά σύγχρονα προβλήματα, ἀνθρώπινα, κοινωνικά, ἐπιστημονικά, στά ὁποία καλοῦμαστε νά διώσουμε τήν δική μας ἀπάντηση. Ὅμως οἱ Ποιμένες ἀφ' ἑνός μέν δέν πρέπει νά ἀποστασιοποιοῦνται ἀπό τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖον μιλοῦσαν οἱ Ἀπόστολοι καί οἱ Πατέρες, οἱ ὁποῖοι ἐνδιαφέρονταν κυρίως γιά τόν ἀγιασμό καί τήν θέωση τοῦ ἀνθρώπου, γιά τό λεγόμενο "μυστήριον τοῦ Σταυροῦ", ἀφ' ἑτέρου δέ ὅταν ἀντιμετωπίζουμε σύγχρονα κοινωνικά θέματα, πρέπει νά τό κάνουμε θεολογικά. Γιατί μιά Ἐκκλησία πού δέν θεολογεῖ, εἶναι ἐκκοσμικευμένη.

5. Προτάσεις

Τό θέμα πού μοῦ ἀνέθεσε ἡ Ἱερά Σύνοδος νά ἐπεξεργασθῶ προβλέπει καί τήν διατύπωση προτάσεων γιά τό τί δέον γενέσθαι. Πρῶτον προχωρήσω πρὸς τήν κατεύθυνση αὐτή θά ἤθελα νά σημειώσω ὅτι ἡ Ἱεραρχία, προκειμένου νά καταλήξῃ σέ συγκεκριμένες ἀποφάσεις, θά πρέπει νά λάβῃ ὑπ' ὄψη τῆς ὅτι ἡ Πολιτεία, ὅπως ἀναπτύξαμε στό δεύτερο κεφάλαιο, ἔχει ἤδη ὑποχωρήσει σέ πολλά σημεία, ἔστω καί ἂν δέν ὑπεχώρησε στό θέμα τῆς ἀναγραφῆς τοῦ θρησκευματος στά Δελτία Ταυτοτήτων. Καί, βεβαίως, ἡ Πολιτεία, ὕστερα ἀπό τήν ἀνταπόκριση τῶν Ἑλλήνων Πολιτῶν στήν πρόσκληση τῆς Ἱεραρχίας, θά σκεφθῇ πολύ στό μέλλον νά δημιουργήσῃ ἄλλα προβλήματα στήν Ἐκκλησία. Αὐτή ἡ ἐκτίμηση θά βοηθήσῃ πολύ στίς ἀποφάσεις πού πρέπει νά λάβουμε γιά τήν ἀντιμετώπιση τοῦ θέματος αὐτοῦ.

Θά καταθέσω δέκα προτάσεις.

Πρῶτον. Νά υἱοθετήσουμε τό ἀνακοινωθέν τῆς Διαρκoῦς Ἱεράς Συνόδου τῆς 4ης Σεπτεμβρίου 2001, τοῦ ὁποῖου τά κεντρικά σημεία εἶναι τά ἀκόλουθα:

- Ἡ Ἐκκλησία μέ ὅλον τόν ἀγῶνα τῆς τόν τελευταῖο καιρό, δέν ἔκανε πολιτική, ἀλλά καλοῦσε "τήν Κυβερνοῦσα Πολιτική Ἡγεσία τοῦ Τόπου νά συνεργασθῆι μέ τήν Ἐκκλησία, μέ σκοπό τήν προστασία τῆς ἐθνικῆς μας ἰδιοπροσωπίας... Ζητήσαμε νά ὑπερασπίσουμε τήν ἱστορικῆ μας συνείδηση". Τό θέμα, λοιπόν, δέν ἦταν ἀπλῶς ἡ ἀναγραφή τοῦ θρησκευματος, ἀλλά ἡ διατήρηση τῆς πολιτιστικῆς μας παράδοσης.

- Ἡ Ἐκκλησία δέν ταυτίζεται μέ μερικά Κόμματα, ἀλλά "ἐργάζεται γιά τήν ἀπομάκρυνση κάθε τάσεως πού θέλει νά διακρίνει τά Πολιτικά Κόμματα σέ ἐχθρικά καί φιλικά πρὸς τήν Ἐκκλησία καί τήν Πίστη μας".

- Η επαναλαμβανόμενη άποψη από μέρους της Πολιτείας ότι τό θέμα της αναγραφής τών ταυτοτήτων έχει κλείσει "φανερώνει λανθασμένη εκτίμηση του μεγέθους αυτού του ζητήματος". Η Ιερά Σύνοδος διαβεβαιώνει τόν Έλληικό λαό ότι τό θέμα δέν έχει κλείσει ούτε για τήν Έκκλησία ούτε για τήν Πολιτεία. Γι' αυτό γράφεται: " (Η Ιερά Σύνοδος) επιθυμεί νά διαβεβαιώσει καί τά εκατομμύρια τών Έλλήνων καί όσους επιχειρούν νά τούς φιμώσουν, ότι στην αίθουσα αυτή, σήμερα καί για πάντα, θά βρίσκονται μπροστά μας τά εκατομμύρια τών Όρθοδόξων πού υπέγραψαν, ζητώντας από τήν Πολιτεία δημοκρατικότητα καί από τήν Έκκλησία ευθύνη καί σθένος".

- Έκφράζεται ή ευθύνη μέ τήν όποία αντιμετώπιζει ή Έκκλησία τήν κατάσταση αυτή, διότι αφ' ενός μέν αισθάνεται υποχρέωση "νά αποτρέψει όποιαδήποτε αντιπαράθεση μεταξύ τών κορυφαίων θεσμών του Έθνους μας", αφ' ετέρου δέ ενεργεί μέ τέτοιο τρόπο "ώστε νά μήν αισθανθεί ό πιστός Λαός μας ποτήρι πικρίας στά χείλη του, νά μήν επιτρέψει σέ αυτά τά αισθήματα νά δηλητηριάσουν τήν ψυχική ένότητα της κοινωνίας. Η Έκκλησία δίδει πάντοτε τόν αγώνα της ψυχικής ένότητας όλου του λαού μας".

Φαίνεται, λοιπόν, από τό περιεχόμενο του ανακοινωθέντος αυτού ότι ή Ιερά Σύνοδος ενεργεί ψύχραιμα καί νηφάλια, σοβαρά καί μετρημένα, αλλά καί αγωνιστικά. Θεωρεί ότι τό θέμα τών ταυτοτήτων δέν έχει κλείσει, παραμένει παντοτε ανοικτό, ακριβώς γιατί ό αγώνας δέν έγινε για τυπικούς λόγους καί έξωτερικές αναγραφές, αλλά για τήν διατήρηση της ιδιοπροσωπίας καί της ετερότητας της παραδόσεώς μας, πράγμα τό όποιο είναι απαραίτητο περισσότερο από κάθε άλλη φορά στην εποχή μας, μέ τίς πρόσφατες τρομοκρατικές ενέργειες καί τήν όλη αναστάσωση πού δημιουργείται στην Οικουμένη από διαφόρους πολιτισμούς καί τίς αδικίες.

Βεβαίως, ή Έκκλησία είναι τό Θεανθρώπινο Σώμα Χριστού καί κοινωνία θεώσεως καί όχι ένα ανθρώπινο σωματείο, καί ως Σώμα Χριστού επιδιώκει νά ένωση τούς πάντας μέ τήν Κεφαλή της Έκκλησίας πού είναι ό Χριστός. Όμως οι άγιοι πού είναι ζωντανά μέλη της Έκκλησίας μεταφέρουν αυτήν τήν εμπειρία τους στον όλο τρόπο ζωής τους καί στην κοινωνία. Έτσι, παράγεται καί ένας ιδιαίτερος πολιτισμικός τρόπος ζωής. Καί στην συνέχεια όλοι έμεις παραμένουμε μέσα σέ αυτήν τήν πνευματική μήτρα του πολιτισμού τών θεομένων αγίων, όποτε μπορούμε νά μεγαλώσουμε αυθεντικά καί νά φθάσουμε στον αγιασμό καί τήν θέωση. Για τόν λόγο αυτόν έργο της Έκκλησίας είναι νά διαφυλάσσει καί τόν αποκαλυπτικό λόγο, αλλά καί τίς συνθήκες μέσα στις όποιες μπορεί κανείς νά συναντήσει τήν θεοποιό Χάρη του Θεού καί τήν ατμόσφαιρα τών αγίων.

Έπί πλέον γνωρίζουμε σαφέστατα ότι ή Έκκλησία δέν έγινε για νά βοηθήσει τόν κόσμο, αλλά ό κόσμος δημιουργήθηκε για νά γίνη Έκκλησία. Έχοντας αυτήν τήν αυτοσυνειδησία, πιστεύουμε απόλυτα ότι δέν θά κρίνει ή ιστορία τήν Έκκλησία, αλλά ή Έκκλησία καί μάλιστα ή Κεφαλή της πού είναι ό Χριστός, θά κρίνει τήν ιστορία.

Μέσα από τίς προϋποθέσεις αυτές μπορούμε ανεπιφύλακτα νά πούμε ότι τό θέμα τών ταυτοτήτων από πλευράς Έκκλησίας δέν έχει κλείσει, ακριβώς γιατί αυτή ή δυναμική πού παρουσιάστηκε όλον αυτόν τόν καιρό είναι πνευματική, ή όποία υπερβαίνει τόν χρόνο καί δέν περικλείεται στα σχήματα του παρόντος κόσμου καί τών ασφυκτικών δεσμών του χρόνου.

Δεύτερον. Τό θέμα όμως πρέπει νά κλείσει (αφού είναι ανοικτό) καί από πλευράς Κυβερνήσεως, καίτοι ή τελευταία ισχυρίζεται ότι έχει ήδη κλείσει. Αυτό λέγεται από τήν άποψη ότι τό θέμα πρέπει νά αντιμετωπισθί από τό Έλληνικό Κοινοβούλιο, τό όποιο πρέπει νά τροποποιήσει τόν ύφιστάμενο νόμο περί ταυτοτήτων.

Για τό θέμα αυτό ό κ. Μανόλης Δρεττάκης, πρώην Αντιπρόεδρος της Βουλής, πρώην Υπουργός καί Καθηγητής της ΑΣΟΕΕ, υποστήριξε πρόσφατα σέ άρθρο του καί τά εξής:

"Τό θέμα, όμως, δέν έχει κλείσει δεδομένου ότι εξακολουθεί νά ισχύει ό Ν. 1988/91 ό όποιος προβλέπει τήν υποχρεωτική αναγραφή του θρησκευματος στις ταυτότητες. Ό νόμος αυτός ως ειδικός, δέν έχει ακυρωθεί, όπως ισχυρίζεται ή κυβέρνηση, από τό γενικό νόμο 2472/97 για τήν προστασία τών προσωπικών δεδομένων.

...Για λόγους, όμως, πρώτα καί κύρια εθνικούς, αλλά καί για λόγους πολιτικούς καί κοινωνικούς, τό θέμα πρέπει νά κλείσει τό συντομότερο δυνατό (βλέπε καί σχετικό ρεπορτάζ στην "Καθημερινή" της 23-9-2001). Μέ δεδομένο ότι τή νομοθετική πρωτοβλία έχει ή κυβέρνηση καί μέ δεδομένη, επίσης, τήν ισχύ του νόμου 1988/91 για τήν υποχρεωτική αναγραφή του θρησκευματος στις ταυτότητες, ένας καί μόνο τρόπος υπάρχει για νά κλείσει όριστικά τό θέμα: Νά καταθέσει ή κυβέρνηση στη Βουλή νομοσχέδιο μέ ένα καί μόνο άρθρο μέ τό όποιο θά καταργείται ή διάταξη του Ν. 1988/91 για τήν αναγραφή του θρησκευματος στις ταυτότητες. Τό νομοσχέδιο αυτό,

μέ βάση τις διατάξεις του Συντάγματος, θά πρέπει νά συζητηθεῖ στήν Ὀλομέλεια τῆς Βουλῆς, ἡ ὁποία ἐπαναλαμβάνει αὐριο τίς ἐργασίες της.

Στή συζήτηση τοῦ νομοσχεδίου στήν Ὀλομέλεια τῆς Βουλῆς ὅσοι βουλευτές, ἀνεξάρτητα ἀπό τό κόμμα στό ὁποῖο ἀνήκουν, εἶναι τῆς ἀποψῆς ὅτι ἀντί τῆς κατάργησης τῆς ἀναγραφῆς τοῦ θρησκευματοῦ θά πρέπει νά ὑπάρξει τροποποίηση τοῦ σχετικοῦ ἀρθροῦ τοῦ Ν. 1988/91 ὥστε ἡ ἀναγραφή του ἀπό ὑποχρεωτική νά γίνει προαιρετική, μποροῦν νά καταθέσουν σχετική τροπολογία ἡ ὁποία θά συζητηθεῖ μαζί μέ τό ἕνα καί μοναδικό ἀρθρο τοῦ νομοσχεδίου. Μετά τό τέλος τῆς συζήτησης θά διεξαχθεῖ ψηφοφορία τόσο γιά τό ἀρθρο τοῦ νομοσχεδίου τῆς Κυβέρνησης ὅσο καί γιά τήν τροπολογία τῶν βουλευτῶν. Ὅποια ἀπό τίς δύο διατάξεις ψηφιστεῖ ἀπό τουλάχιστον 151 βουλευτές θά ἀντικαταστήσει τήν ισχύουσα διάταξη καί θά καταστεῖ νόμος τοῦ Κράτους στόν ὁποῖο οἱ πάντες θά πρέπει νά συμμορφωθοῦν".

Ἡ Ἐκκλησία ἀπό τήν ἀρχή ὑποστήριξε τήν ἀποψη ὅτι τό θέμα τῆς ἀναγραφῆς τοῦ θρησκευματοῦ στίς ταυτότητες ἔπρεπε νά ἀντιμετωπισθεῖ στό Ἑλληνικό Κοινοβούλιο, πού εἶναι τό προπύργιο τῆς Δημοκρατίας. Ἦρθε ὁ καιρός νά πάη ἔστω καί τώρα, ὥστε ἡ γνωστή ἀπόφαση τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας νά ἰσχύη γιά ὅλους (erga omnes). Καί βεβαίως νά συμφωνήσουμε ὅτι ὅλοι θά σεβασθοῦμε τήν ὁποιαδήποτε ἀπόφαση.

Ὅμως ὑπάρχει καί μιᾶ ἄλλη διάσταση πού εἶναι ἐνδιαφέρουσα. Νεώτερες πληροφορίες μετά τήν τρομοκρατική ἐνέργεια στήν Ἀμερική λένε ὅτι οἱ Εὐρωπαῖοι ἡγέτες εἰσηγοῦνται νά "ἐμπλουτίσουν" τά στοιχεῖα, τά ὁποία θά περιλαμβάνουν οἱ νέες εὐρωπαϊκές ταυτότητες, μέ τό θρήσκευμα τῶν πολιτῶν.

Σημειώνεται: "Τώρα, ὅμως, πού διαμορφώνεται νέο πλαίσιο στόν τομέα καταπολέμησης τῆς τρομοκρατίας, τό στοιχεῖο αὐτό, ὅπως πολλοί Εὐρωπαῖοι εἰσηγοῦνται, πρέπει νά συμπεριληφθεῖ στά δεδομένα ἀναγνώρισης τοῦ κάθε Εὐρωπαίου πολίτη, ἀλλά καί τοῦ κάθε εἰσερχόμενου σέ χώρα - μέλος". Καί αὐτό γιατί πολλοί Εὐρωπαῖοι ἡγέτες θεωροῦν τό θρήσκευμα "ὡς στοιχεῖο χρήσιμο στήν διαμόρφωση τῆς ἐνιαίας εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς, γιά τήν ἀσφάλεια".

Βέβαια αὐτό τό θέμα, ἂν ἀληθεύουν οἱ πληροφορίες, πρέπει νά ἀντιμετωπισθεῖ μέ μεγάλη σοβαρότητα γιά νά μή καταλήξουμε σέ θρησκευτικούς ρατσισμούς καί φανατισμούς. Εἶναι χαρακτηριστική ἡ δήλωση τῆς προέδρου τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Κοινοβουλίου Νικόλ Φοντέϊν: "Εἴμαστε πολύ προσεκτικοί. Προσπαθοῦμε νά βροῦμε τή λεπτή ἰσορροπία ἀνάμεσα στήν ἐλευθερία καί τήν ἀσφάλεια".

Μέσα στά πλαίσια αὐτά πρέπει νά ἐνταχθεῖ καί τό ὅτι σχεδιάζεται ἀπό τό Ὑπουργεῖο Ἑσωτερικῶν νά ἐκδοθεῖ ἡ ἠλεκτρονική ταυτότητα στήν ὁποία θά καταχωροῦνται ἀφ' ἑνός μὲν τά "σταθερά προσωπικά δεδομένα", ἀφ' ἑτέρου δέ τά "εὐμετάβλητα προσωπικά δεδομένα", καί ὑπάρχει τό ἐνδεχόμενο "νά περιληφθεῖ καί τό θρήσκευμα".

Ἐπομένως, πρέπει τό θέμα νά παραμείνῃ ἀνοικτό, ἀλλά μέσα στήν προοπτική τοῦ σεβασμοῦ τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας, μέ παράλληλη καταπολέμηση τόσο τῆς τρομοκρατίας ὅσο καί τοῦ θρησκευτικοῦ ρατσισμοῦ.

Τρίτον. Πρέπει νά ἐκδοθεῖ ἕνας τόμος μέ τίτλο "Ἐκκλησία καί Δημοψήφισμα", στόν ὁποῖον θά συμπεριληφθοῦν ὅλα τά κείμενα τά ὁποία ἔχουν σχέση μέ τήν πρωτοβουλία αὐτήν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἤτοι οἱ Εἰσηγήσεις, τό Ὑπόμνημα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, οἱ ἀνακοινώσεις, καθώς ἐπίσης καί ὅλα τά ἀρθρα τά ὁποία δημοσιεύθηκαν ἀπό ἐπωνύμους στίς ἐφημερίδες καί τά περιοδικά. Μέ αὐτόν τόν τρόπο θά κωδικοποιηθεῖ ἡ προσπάθεια τῆς Ἐκκλησίας γιά τήν διενέργεια Δημοψηφίσματος. Ὁ Τόμος αὐτός πρέπει νά ἀποσταλῆ σέ ὅλους τούς Βουλευτάς, τούς Πανεπιστημιακοῦς δασκάλους, τά Ἀνώτατα Δικαστήρια τῆς Χώρας, τούς Δικηγορικούς Συλλόγους κ.λπ.

Τέταρτον. Νά ἐξετασθεῖ τό ἐνδεχόμενο νά ἐνημερωθεῖ ἡ Εὐρωπαϊκή Ἐνωση γιά τήν προσπάθεια πού ἔκανε ἡ Ἐκκλησία νά προταθεῖ ἡ διενέργεια Δημοψηφίσματος γιά ἕνα σοβαρό θέμα πού ἀπασχόλησε γιά ἐνάμιση περίπου χρόνο τήν ἑλληνική κοινωνία. Αὐτό, βέβαια, θά γίνῃ μέ σκοπό νά ἐνδιαφεροθεῖ ἡ Εὐρωπαϊκή Ἐνωση γιά νά νομιμοποιηθεῖ σέ ὅλες τίς Εὐρωπαϊκές Χῶρες ὁ θεσμός τῆς ἀμεσης Δημοκρατίας, πού εἶναι τό Δημοψήφισμα καί κυρίως νά καθιερωθεῖ διά νόμου ἡ δημοψηφισματική πρωτοβουλία τῶν πολιτῶν.

Πέμπτον. Ὑπάρχουν δύο δεδομένα, τό ἕνα ὅτι ἡ αἴτηση γιά τήν διενέργεια Δημοψηφίσματος ἀναφερόταν πρὸς τήν Κυβέρνηση καί τό ἄλλο ὅτι ἡ ἀπόφαση τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἡ ἀναγραφή τοῦ θρησκευματοῦ στά Δελτία Ταυτοτήτων εἶναι ἀντισυνταγματική, πρέπει νά τεθεῖ σέ ἐφαρμογή καί νά ἰσχύη γιά ὅλους. Ὅποτε, ἡ Ἱερά Σύνοδος πρέπει νά ἀποστείλῃ ἔγγραφο πρὸς τήν Κυβέρνηση μέ τό ὁποῖο θά ζητᾶ ἔγγραφο ἀπάντησής της γιά τήν διενέργεια τοῦ Δημοψηφίσματος. Τό ἀρθρο 10, παρ. 1, τοῦ Συντάγματος

είναι σαφές: "καθένας ή πολλοί μαζί έχουν τό δικαίωμα, τηρώντας τούς νόμους του κράτους, νά αναφέρονται έγγραφως στις αρχές, οί οποίες είναι υποχρεωμένες νά ενεργούν σύντομα κατά τίς κείμενες διατάξεις καί νά απαντούν αιτιολογημένα σέ εκείνον πού υπέβαλε τήν αναφορά, σύμφωνα μέ τόν νόμο".

Επίσης, θά πρέπει νά ζητηθή από τήν Κυβέρνηση νά απαντήσει για τό τί προτίθεται νά κάνη, ώστε νά μή κυκλοφορούν δύο ή τρία είδη ταυτοτήτων μεταξύ τών Έλλήνων πολιτών. Λέγεται αυτό γιατί μέ τήν υπ' αριθμ. 8200/0-496210/28-8-2001 απόφαση τών Υπουργών Οικονομικών - Δημοσίας Τάξεως (ΦΕΚ, Β', 1181, 11-9-2001) γίνεται λόγος για αντικατάσταση τών παλαιών Δελτίων Ταυτοτήτων "έφ' όσον ζητηθή από τόν ενδιαφερόμενον" καί "για τήν αντικατάσταση δελτίου ταυτότητας πού έκδόθηκε σύμφωνα μέ τίς διατάξεις του άρθρου 4 τής ίδιας απόφασής μας, όπως ίσχυε πριν τήν τροποποίησή του μέ τήν παρούσα". Αυτό σημαίνει ότι θά κυκλοφορούν τουλάχιστον δύο είδη ταυτοτήτων, κατά παράβαση του άρθρου 4 του Συντάγματος περί ισότητας όλων τών Έλλήνων πολιτών έναντι του Νόμου.

Έκτον. Τίθεται τό ερώτημα κατά πόσον ή Ίερά Σύνοδος πρέπει ή δύναται νά προσφύγη στό Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Μιά ενημερωτική απάντηση είναι ή ακόλουθη. Η Ίερά Σύνοδος δέν νομιμοποιείται νά προσφύγη στό Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, διότι δέν υπήρξε διάδικος στό Συμβούλιο τής Επικρατείας. Όμως τό άρθρο 36, παρ. 2 τής Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Ε.Σ.Δ.Α.) παρέχει τήν διακριτική ευχέρεια στον Πρόεδρο του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου νά επιτρέψη παρέμβαση σέ τρεις είτε νά υποβάλουν έγγραφες παρατηρήσεις είτε νά λάβουν μέρος στην διαδικασία. Συγκεκριμένα γράφεται: "Στά πλαίσια τής όρθης άπονομής τής δικαιοσύνης, ό πρόεδρος του Δικαστηρίου μπορεί νά καλέσει κάθε Υψηλό Συμβαλλόμενο Μέρος πού δέν είναι διάδικο ή κάθε ενδιαφερόμενο πρόσωπο πλύν του αίτουόντος, νά υποβάλουν έγγραφως παρατηρήσεις ή νά λάβουν μέρος στις άκροαματικές διαδικασίες". Βέβαια, αυτό προϋποθέτει ύπαρξη προσφυγής από τούς διαδίκους, πράγμα τό όποιο δέν έχει γίνει μέχρι τώρα. Όποτε θεωρώ ότι ή Ίεραρχία δέν μπορεί στην παρούσα Σύνοδο νά αποφασίση για τό θέμα αυτό. Άλλωστε, ύπάρχει άκόμη πολλές καιρός.

Έβδομον. Θεωρώ ότι ή Ίεραρχία πρέπει νά αποστείλη μία Έγκύκλιο προς τόν έλληνικό λαό μέ τήν όποία άφου εύχαριστήσει όλους τούς Έλληνες πολίτες, οί όποιοι βοήθησαν τήν Έκκλησία στην προσπάθεια αυτή, καί άφου δώση μερικές απαραίτητες έπεξηγήσεις, στην συνέχεια νά υπογραμμίση ότι Κύριος του κόσμου είναι ό Χριστός, στον όποιο παραθέτουμε όλόκληρη τήν ζωή μας, τούς άγώνες καί τίς άγωνίες μας, όπως φαίνεται στην εύχαριστιακή προσευχή "έαυτούς καί άλλήλους καί πᾶσαν τήν ζωήν ήμῶν Χριστῷ τῷ Θεῷ παραθώμεθα". Καί βεβαίως διακατεχόμαστε από τήν αλήθεια ότι δέν είναι ή ιστορία εκείνη πού θά κρίνη τήν Έκκλησία, αλλά ή Έκκλησία, ως Σώμα Χριστού, πού θά κρίνη τήν ιστορία καί ότι όλοι θά δώσουμε λόγο τών πράξεών μας στον Χριστό, "καί έκάστου τό έργον όποϊόν έστι τό πῦρ δοκιμάσει" (Α' Κορ. γ', 13).

Όγδοον. Η Ίεραρχία τής Έκκλησίας τής Ελλάδος πρέπει νά αποφασίση πάνω στό βασικό ερώτημα: Θά παραμείνη ή Έκκλησία στην άποψη ότι πρώτα θά συζητηση μέ τήν Κυβέρνηση για τίς ταυτότητες καί ύστερα για όλα τά θέματα κοινής άρμοδιότητος ή θά θεωρήση τό θέμα τής ταυτότητας άνοιχτό, αλλά όμως θά προχωρήση στό νά συζητηση μέ τήν Κυβέρνηση τά άλλα τρέχοντα ζητήματα;

Ένατον. Η Ίεραρχία πρέπει νά αποφασίση τί θά προτείνη στους Χριστιανούς, οί όποιοι, σέ περίπτωση πού χρειασθή νά λάβουν νέα Δελτία Ταυτοτήτων, δέν επιθυμούν, για λόγους θρησκευτικής συνειδήσεως, νά παραλάβουν Δελτία Ταυτοτήτων χωρίς τήν αναγραφή του θρησκευόματος. Είναι ένα ποιμαντικό πρόβλημα πού δέν μπορεί νά παραμείνη αναπάντητο.

Δέκατον. Η Ίεραρχία καί Συνοδικώς καί διά μέσου τών κατά τόπους Αρχιερέων θά πρέπει νά βρη τρόπους νά άσκήση ποιμαντική καί στά μέλη της πού υπέγραψαν τά έντυπα πού ή ίδια κυκλοφόρησε καί στά μέλη της πού για διαφόρους λόγους δέν υπέγραψαν καί άντέδρασαν ποικιλοτρόπως. Γιατί τό μεγαλύτερο έργο τής Έκκλησίας, τό όποιο έχουν ανάγκη οί άνθρωποι τής έποχής μας, είναι ή ποιμαντική διακονία προς τούς έγγύς καί τούς μακράν, άφου όλοι οί βαπτισθέντες είναι μέλη της, είτε δυνάμει είτε ενεργεία.

Αυτές είναι οί δέκα προτάσεις. Θά ήθελα νά παρακαλέσω νά ληφθή συγκεκριμένη άπόφαση για κάθε μία από τίς προτάσεις αυτές.

6. Αντιμετώπιση τών μελλοντικών προκλήσεων

Ζούμε σέ μία έποχή πού δημιουργεί έντονο προβληματισμό. Η ένταξη μας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα καί οί συζητήσεις πού γίνονται για τήν υπέρβαση τών Έθνικών Κρατών δημιουργούν μία νέα πραγματικότητα, ή όποια

θά ἔχη ἐπιπτώσεις καί στήν κοινωνική καί στήν πολιτισμική μας ζωή. Οἱ ἀποφάσεις τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης εἶναι βέβαιο ὅτι θά ἐπηρεάσουν τό δίκαιο τῆς Πατρίδος μας, καθῶς ἐπίσης καί τήν κοινωνική ζωή.

Μέ τήν εὐκαιρία αὐτή θά ἤθελα νά μοῦ ἐπιτραπῆ νά διατυπώσω μερικές σκέψεις γιά τό πῶς θά πρέπει νά ἀντιμετωπίζη ἡ Ἐκκλησία τά διάφορα προβλήματα πού θά ἀναφύονται στό μέλλον, παρόμοια μέ τό θέμα τοῦ θρησκευματος στίς ταυτότητες. Καί αὐτό λέγεται γιὰτί ὅλος αὐτός ὁ ἀγῶνας πού ἔγινε πρέπει νά μᾶς προβληματίσει θετικά καί δημιουργικά, τώρα μάλιστα πού βρισκόμαστε πρὸς τό τέλος τῆς ὅλης προσπάθειας.

Ἡ στάση τήν ὁποία μπορεῖ νά λαμβάνη ἡ Ἐκκλησία ἀπέναντι σέ διάφορα θέματα πού ἀναφύονται εἶναι, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ἰωαννίνων κ. Θεόκλητος, ὁμολογιακή καί ποιμαντική. Δηλαδή, ἡ Ἐκκλησία πρέπει νά δίδη τήν ὁμολογία τῆς πίστεως καί φυσικά νά ἐκφράζη τήν αὐτοσυνειδησία της, ἀλλά ταυτόχρονα μέ αὐτήν τήν βεβαιότητα τῆς πραγματικῆς ταυτότητός της νά καθοδηγῆ τοὺς πιστοὺς στήν πραγματική βίωση τῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως.

Αὐτήν τήν ἀλήθεια σκέπτομαι πολύ τόν τελευταῖο καιρό, λαμβάνοντας ἀφορμή ἀπό ὅσα προηγήθηκαν καί ὅσα θά ἀκολουθήσουν. Βέβαια, τά ὅσα ἔγιναν καί ἐγράφησαν γιά τήν ἀναγραφή τοῦ θρησκευματος στίς ταυτότητες δέν ἔγιναν μέ ἀποκλειστική ὑπαιτιότητα τῶν ἐκκλησιαστικῶν παραγόντων. Εἶμαι σέ θέση νά γνωρίζω ὅτι ἡ ἀρμόδια Συνοδική Ἐπιτροπή εἶχε προετοιμασθῆ κατάλληλα, ὥστε μέ νηφαλιότητα νά ἐκφράσει τήν ἀποψή της καί νά βοηθήσει στήν καλύτερη ἀντιμετώπιση τοῦ θέματος. Ἀλλά, δυστυχῶς, μερικοί κυβερνητικοί παράγοντες, καί μάλιστα ὅσοι δέν συνδέονται μέ τήν λεγόμενη "βάση" τῆς συγκεκριμένης παρατάξεως, ὠθησαν τά πράγματα στήν κατεύθυνση τῆς ρήξης μέ τήν "Ἐκκλησία", χωρίς νά ὑπολογίσουν ἐπαρκῶς τίς φοβερές συνέπειες αὐτῆς τῆς πράξης.

Κατά συνέπεια, τά ἀποτελέσματα τῆς συλλογῆς τῶν ὑπογραφῶν κατατέθησαν στόν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας, τήν Κυβέρνηση, τόν Πρόεδρο τῆς Βουλῆς καί τοὺς Ἀρχηγούς τῶν Κομμάτων. Ὅμως οἱ Ἐπίσκοποι, πού εἶναι οἱ ἐκκλησιαστικοί ἡγέτες, πρέπει νά ἀσχοληθοῦν σοβαρότατα μέ τό τί δέον γενέσθαι ἀπό ἐδῶ καί στό ἐξῆς. Ἐννοῶ ὅτι πρέπει νά μελετηθοῦν σοβαρά οἱ δύο διαφαινόμενες διαπιστώσεις.

Ἡ πρώτη ὅτι τό κλίμα πού ἐπικρατεῖ στόν λεγόμενο Δυτικό χῶρο εἶναι ἐκεῖνο πού διαμορφώθηκε ἀπό τόν Καλβινιστικό πουριτανισμό καί τά κηρύγματα τοῦ Διαφωτισμοῦ, σέ μερικά σημεῖα καί τοῦ Ρομαντισμοῦ. Καί τά τρία αὐτά ρεύματα διακρίνονται ἀπό τήν νοσηλαρχία, τήν ἀτομοκρατία καί τόν εὐδαιμονισμό. Τόν τελευταῖο καιρό ἀναπτύσσεται καί τό ρεῦμα τῆς μετανεωτερικότητος μέ τό συγκρητιστικό τῆς πνεῦμα. Μέσα σέ αὐτό τό κλίμα ἔχουν διαμορφωθῆ, ὅσοι ἀποτελοῦν τήν ἡγέτιδα τάξη στήν χώρα μας, σέ ὅλες τίς κομματικές παρατάξεις. Καί βεβαίως ὅλοι αὐτοὶ διαφέρουν ἀπό τήν παράδοση πού ὑπάρχει στόν λαό, ἂν καί εἶναι ἀλήθεια ὅτι μεγάλο τμήμα τῆς κοινωνικῆς, οἰκογενειακῆς καί προσωπικῆς ζωῆς ἔχει ἐπηρεασθῆ ἀπό αὐτό τό δυτικό πνεῦμα.

Ἡ δεύτερη διαπίστωση εἶναι ὅτι καί ἡ νέα τάξη πραγμάτων καί τό ρεῦμα τῆς παγκοσμιοποιήσεως σέ ὅλα τά ἐπίπεδα (οἰκονομικό, οἰκολογικό, πολιτικό, πολιτιστικό) τείνει νά ἰσοπεδώσει πολλές πλευρές τῆς ἐθνικῆς καί κοινωνικῆς ζωῆς. Αὐτό σημαίνει ὅτι τήν ἐπόμενη πενταετία ἡ χώρα μας θά δοκιμάσει μεγάλες μεταρρυθμίσεις καί ἀλλαγές, ὁποιαδήποτε Κυβέρνηση καί ἂν διευθύνη τά πράγματα. Ἡ προσπάθεια νά περάσουμε ἀπό τό Ἐθνικό Κράτος, μέ ὅ,τι αὐτό σημαίνει, στοὺς ὑπερεθνικούς θεσμούς ἢ στήν ἀρχή τῶν Περιφερειῶν θά ἔχη συνέπειες σέ ὅλο τόν κοινωνικό χῶρο. Ἀπόδειξη ὅτι τόν λεγόμενο χωρισμό Ἐκκλησίας καί Πολιτείας, μέ διάφορες ἐκφράσεις, τόν θέλουν ἄνθρωποι ἀπό ὅλες τίς κομματικές παρατάξεις. Ἐπομένως, τήν ἐπόμενη πενταετία ἡ Ἐκκλησία θά δεχθῆ πολλές προκλήσεις.

Τό ζητούμενο εἶναι πῶς πρέπει νά ἀντιμετωπίσει ἡ Ἐκκλησία ὅλες αὐτές τίς προκλήσεις, τίς ἀλλαγές. Θά ἤθελα νά ὑπογραμμίσω μερικές ἐνδεικτικές ἀπόψεις.

Δέν νομίζω ὅτι πρέπει νά ἀντιδρᾷ σπασμωδικά πρὸς τήν Κυβερνητική πλευρά, ἡ ὁποία εἴτε θά δέχεται πιεζόμενη τίς Κοινοτικές ὁδηγίες, εἴτε θά ἐπιδιώκη γιά εὐνοήτους λόγους νά δείχνη ὑπερβάλλοντα ζήλο. Στήν σύγχρονη ἐποχή ἡ ἐκάστοτε ἐξουσία ἔχει ἰσχυρή δύναμη νά ἐπιβάλλη ἔστω καί τήν ἐσφαλμένη θέλησή της. Μέ ἄλλα λόγια δέν πρέπει νά ἐπιδιώκεται ἡ σύγκρουση μέ τήν Πολιτεία.

Ἡ Ἐκκλησία εἶναι φορεὺς μιᾶς δυνατῆς παράδοσης, ἡ ὁποία ὄχι μόνον ἄντεξε σέ σκληρές, σεισμικές δοκιμασίες, ἀλλά καί ἀναμόρφωσε κοινωνίες, λαούς καί ἄλλες πολιτισμικές παραδόσεις. Γιά παράδειγμα, τόν 14ο καί 15ο αἰῶνα πού τό Βυζάντιο ὡς Κράτος βρισκόταν στήν δύση του, ἡ πολιτισμική του παράδοση ἔφθασε σέ ἀκμή καί φυσικά αὐτή ἡ παράδοση διεφύλαξε τό Ἔθνος-Γένος, ὅταν καταλύθηκε τό Κράτος. Γι' αὐτό ἡ Ἐκκλησία πρέπει νά δώσει μεγάλη σημασία σέ αὐτόν τόν πολιτισμό καί νά τόν καλλιεργήσει ἀκόμη περισσότερο. Ἡ ἄλωση ἑνός

λαού, όπως απέδειξε η ιστορία, δεν έρχεται από την κατάργηση της εξουσίας, αλλά κυρίως από την αλλοίωση του πολιτισμού του. Γι' αυτό η Έκκλησία πρέπει να στραφεί σε αυτόν τον πολιτισμικό πλούτο και να τον αναπτύξει με την λατρευτική ζωή, με την καλλιέργεια των εκκλησιαστικών τεχνών κ.λπ.

Μέσα στα πλαίσια αυτά πρέπει να δούν οι Κληρικοί και την ποιμαντική του λαού, πού θα γίνεται με εκκλησιαστικά κριτήρια. Ο λαός, εν πολλοίς, είναι αποίμαντος, διέρχεται υπαρξιακές κρίσεις, πονάει και υποφέρει. Η κρατική εξουσία δεν μπορεί να βοηθήσει σε αυτήν την κατάσταση. Οι ποιμένες πρέπει να δούν αυτό το πρόβλημα και να βοηθήσουν αποτελεσματικά. Και τότε ο λαός θα μπορέσει με το αλάνθαστο κριτήριο, πού συνήθως διαθέτει, να κρίνει τα πράγματα, όποτε αυτός θα αντιδρά στην εκάστοτε εξουσία, όταν εκείνη, διακατεχόμενη από αλαζονεία, θα θέλη να "ταπεινώσει" την Έκκλησία. Ο λαός θα αναδεικνύει ως άρχοντας εκείνους πού σέβονται την παράδοσή του.

Οί Κληρικοί, όλων των βαθμών, δεν πρέπει να αισθάνονται ταπεινωμένοι από τις αλαζονικές επεμβάσεις της εξουσίας στα εκκλησιαστικά και πολιτισμικά πράγματα, γιατί από την ιστορία γνωρίζουν ότι ο Σταυρός του Χριστού είναι ο θρίαμβος της ζωής έναντι του θανάτου, ο Άδης γεμίζει από τό φως της Θεότητας, τό σώμα της Έκκλησίας μπορεί να είναι, όπως τό Σώμα του Χριστού στον Σταυρό, "κατάστικτον τοίς μώλωπι και πανσθενουργόν", αλλά και ο διά του μαρτυρίου θάνατος των αγίων είναι η γενέθλια ημέρα τους.

Όταν η Διοίκηση της Έκκλησίας θα χρειασθεί να εκφράσει την άποψή της πάνω σε θέματα κοινού ενδιαφέροντος, και τότε πρέπει να τό κάνει μέσα από θεολογικές προϋποθέσεις. Η Έκκλησία θεολογεί και όταν ακόμη βρίσκεται στον Σταυρό ή μάλλον τότε θεολογεί αυθεντικότερα. Δεν πρέπει η Έκκλησία να υποκύπτει στον πειρασμό να κατέρχεται από τό ύψος του Σταυρού γιατί "ο Σταυρός είναι η καθέδρα της Ορθόδοξου Θεολογίας".

Και μαζί με όλα αυτά η Έκκλησία της Ελλάδος πρέπει να καλλιεργήσει στενούς δεσμούς με τις άλλες Ορθόδοξες Έκκλησίες, ιδιαιτέρως με τό Οικουμενικό Πατριαρχείο, όχι σε ένα κλίμα εξουσίας και ατομικών δικαιωμάτων, πού είναι καρπός του πνεύματος του διαφωτισμού, αλλά σε επίπεδο αγάπης και αληθινής επικοινωνίας.

Γιά να καταλήξω, θα ήθελα να υπογραμμίσω ότι η περίπτωση των ταυτοτήτων ήταν μία δοκιμαστική πράξη, για να διαπιστωθούν οι αντοχές της Έκκλησίας, αλλά και για μās τους εκκλησιαστικούς ήταν δοκιμαστική πράξη, για να αξιολογήσουμε την ποιότητα των αντιδράσεών μας, εάν, δηλαδή, προέρχονταν από θεολογική ακρίβεια ή εάν ξεδηλώναν την παθολογία μας.

Έν όψει των όσων πρόκειται να συμβούν την επόμενη πενταετία, πρέπει να κινητοποιηθούμε για να αναδειξουμε την εκκλησιαστική και θεολογική αυτοσυνειδησία μας. Η κρισιμότητα της καταστάσεως δεν θα φανεί στον τρόπο επεμβάσεως της Πολιτείας στα κοινωνικά ή εκκλησιαστικά πράγματα, αλλά στον τρόπο αντιδράσεως της Έκκλησίας σε εξωτερικούς πειρασμούς. Μία Έκκλησία πού δεν θεολογεί, ακόμη και σε καιρό μαρτυρίου, δείχνει ότι είναι εκκοσμικευμένη, και επομένως ανίκανη να βοηθήσει τον αγωνιούντα και τραυματισμένο άνθρωπο της εποχής μας.

Μ α κ α ρ ι ώ τ α τ ε Π ρ ό ε δ ρ ε,

Σ ε β α σ μ ι ώ τ α τ ο ι Ἀ ρ χ ι ε ρ ε ι ς,

Εύρισκόμενος στό τέλος της εισηγήσεως, θα ήθελα να μου επιτρέψετε ως Πρόεδρος της Επιτροπής, ή όποια είχε την ευθύνη για την όλη διαδικασία συλλογής των υπογραφών, αφ' ενός μέν να ευχαριστήσω δημόσια τά άλλα μέλη της Επιτροπής, ήτοι τον Σεβ. Μητροπολίτη και Άλμυρου κ. Ιγνάτιο, τον Σεβ. Μητροπολίτη Καισαριανής, Βύρωνος και Ύμηττου κ. Δανιήλ, τον Πανοσ. Αρχιμ. Θεολόγο Αποστολίδη, Αρχιγραμματέα της Ίερας Συνόδου, και τον Γραμματέα της Επιτροπής Αρχιμ. Χρυσόστομο Σκλήφα, τά μέλη της Επιτροπής Έλέγχου και Διαφάνειας και όλους όσοι βοήθησαν στην όλη αυτή προσπάθεια, αφ' ετέρου δέ να υπογραμμίσω μερικές αλήθειες.

Η ανθρωπότητα διέρχεται μία περίοδο πολύ κρίσιμη και επικίνδυνη. Δημιουργούνται και σχεδιάζονται πολλές αλλαγές. Η λεγομένη πολυπολιτισμική κοινωνία, στην όποια αποβλέπουν πολλοί άνθρωποι, φαίνεται ότι δοκιμάζεται σκληρά. Είναι γνωστά τά γεγονότα με τίς τρομοκρατικές ενέργειες πάνω σε κτήρια πού αποτελούσαν την καρδιά της ευδαιμονίας του συγχρόνου κόσμου. Ο τρόμος πού υπάρχει μέσα στην ύπαρξη του ανθρώπου, προβάλλεται και στην κοινωνία.

Στίς σύγχρονες συνθήκες ζωής ή κοινωνία πρέπει να έχει συνοχή. Αλλά τό ερώτημα πού τίθεται είναι: ποιά

μπορεί να είναι ή συνεκτική και συνδετική δύναμη που θα κρατά τις κοινωνίες; Ο ανθρώπινος λόγος και η κοσμική εξουσία δεν μπορούν να συγκρατήσουν τον άνθρωπο και τις κοινωνίες. Μπορούν να λύσουν υλικά και βιολογικά προβλήματα, δεν μπορούν όμως να λύσουν τα βασικά προβλήματα και τις εσωτερικές ανησυχίες του ανθρώπου, ούτε να γεμίζουν το ύπαρξιακό του κενό.

Από προσωπικές πληροφορίες που έχω από την Αμερική, ή οποία δέχθηκε τό μεγάλο τρομοκρατικό κτύπημα και ταυτόχρονα τό μεγάλο σόκ, φαίνεται ότι οί άνθρωποι στρέφονται προς τόν Θεό και τήν Έκκλησία. Ο ίδιος ό Πρόεδρος τών Ήνωμένων Πολιτειών εκάλεσε τούς αρχηγούς τών διαφόρων θρησκειών και Έκκλησιών στόν Λευκό Οίκο και τούς παρεκάλεσε νά βοηθήσουν στην ειρήνη και ανάπαυση τού λαού. Γιατί, όπως τό γνωρίζω, ή αμερικανική ήγεσία δίνει μεγάλη σημασία στην παρουσία και τήν ποιμαντική εργασία τών Ίερέων, αφού αυτοί μπορούν νά άμβλύνουν τις κοινωνικές αντιθέσεις και νά διαφυλάξουν τήν κοινωνική συνοχή. Γι' αυτό, αυτό τόν καιρό, όπως μέ πληροφορήσε γνωστός μου Ίερέας στην Αστόρια, εκλήθησαν οί Ίερείς νά κάνουν όμιλίες στά Σχολεία, στις Έκκλησίες, στά πάρκα και νά άπαλύνουν τόν πόνο και νά διασκεδάσουν τόν φόβο τού λαού.

Και σκεπτόμουν αυτόν τόν καιρό: Οί δικοί μας άρχοντες σε τέτοιες περιπτώσεις θά καλούσαν τόν Αρχιεπίσκοπο και τούς Έπισκόπους για νά συνδράμουν στην ένότητα τής κοινωνίας;

Βεβαίως, και στόν τόπο μας υπάρχουν πολλά προβλήματα κοινωνικά, ύπαρξιακά και στά όποια ή Έκκλησία μπορεί νά βοηθήσει. Άλλωστε, αν και είναι διαφορετικό τό έργο τής Πολιτείας από τήν Έκκλησία, εν τούτοις και οί δύο άσχολούνται μέ τόν ίδιο τόν άνθρωπο. Και, βεβαίως, ή Πολιτεία αντιμετωπίζει τά υλικά, κοινωνικά και βιολογικά του προβλήματα, ενώ ή Έκκλησία τά ύπαρξιακά και τις πνευματικές του ανησυχίες και άνάγκες. Γι' αυτό και ή Πολιτεία έχει άνάγκη τής Έκκλησίας. Γιατί, πώς μπορεί ή Πολιτεία μέ τούς νόμους της νά έμπνεύσει τήν αγάπη τού πολίτη προς τούς ανθρώπους και νά λύσει τις ύπαρξιακές του άγωνίες; Πώς μπορεί μέ τήν αύξηση τού κατά κεφαλήν εισοδήματος νά γεμίσει τό ύπαρξιακό κενό τού ανθρώπου από τήν βεβαιότητα τού θανάτου; Ο θάνατος εκδηλώνεται παντοιοτρόπως και ποικιλοτρόπως μέ τις αρρώστιες, τήν συσσώρευση υλικών αγαθών, τις ποικιλότροπες κοινωνικές ασφάλισεις, τά συντάξιμα χρόνια κ.λπ. Στο βάθος τους και αυτά τά κοινωνικά συστήματα (καπιταλισμός, σοσιαλισμός, μαρξισμός) διαπνέονται από τό φαινόμενο τού θανάτου. Επίσης, ή ιατρική έπιστήμη αγωνίζεται νά πολεμήσει και νά ύπερνικήσει τόν θάνατο χωρίς νά τό κατορθώνη. Όμως ή Έκκλησία μπορεί νά βοηθήσει σε αυτόν τόν άγώνα, και γι' αυτό ή Πολιτεία πρέπει νά τήν θεωρή ως βοηθό και συμπαραστάτη της στόν άγώνα αυτό και όχι νά ισχυρίζεται ότι δεν διαλέγεται μαζί της, γιατί δεν θέλει συνδιακυβέρνηση μέ αυτήν!

Πέρα από αυτό, ή Έκκλησία μέ τά Γηροκομεία, τά Νοσοκομεία, τις Κατασκηνώσεις, τά Ίδρύματα, τούς Συνδέσμους Αγάπης και τά Φιλόπτωχα Ταμεία, μέ τήν ποιμαντική διακονία σε όλες τις ηλικίες και κατηγορίες τών ανθρώπων κ.λπ. κάνει πολύ μεγάλο έργο και βοηθά τήν Πολιτεία ακόμη και οικονομικά.

Στό τέλος αυτής τής εισηγήσεως θά ήθελα νά αναφέρω τόν λόγο τού άγίου Γρηγορίου τού Θεολόγου προς τόν Εὐδόκιο: "Μετά τόν πόλεμον ή συμμαχία· μετά τήν ζάλην ό κυβερνήτης και δέον βουλευσασθαι πρότερον, ειτα πράξει, τήν τάξιν άντεστρέψαμεν· μετά τήν πράξιν, βουλευόμεθα". Συνήθως προηγείται ή σκέψη και ακολουθεί ή πράξη, όμως εδώ, γράφει ό άγιος Γρηγόριος, προηγείται ή πράξη και ακολουθεί ή σκέψη. Γι' αυτό τώρα πρέπει νά έλθη ή συμμαχία μετά τόν πόλεμο και ή κυβέρνηση μετά τήν τρικυμία.

Αυτός ό λόγος τού άγίου Γρηγορίου τού Θεολόγου έχει εφαρμογή στην περίπτωση μας, ώστε νά επικρατήσει ή συμμαχία μετά τόν πόλεμο και ή ειρήνη μετά τήν μάχη, νά επανέλθη ή όρθή σκέψη και ό κυβερνήτης λόγος μετά τήν τρικυμία, έστω κι αν χάθηκε πολύτιμος χρόνος.

Εύχομαι μέ όλη μου τήν ψυχή νά βρεθί τρόπος για νά έπουλωθούν οί πληγές για τό καλό τού λαού.